

AN - NĀBĪGA AD - DUBYĀNĪ
HAYATI VE ESERİ HAKKINDA ARAŞTIRMALAR

AHMED ATEŞ

GİRİŞ

Milâdî VI. asrın sonlarında yaşamış olup, hicretten pek az evvel ölmüş olan Abū Umāma Ziyād b. Mu‘āwiya an-Nābīga ad-Dubyānī, gerek devrinin, gerek umûmiyetle Arap edebiyatının en büyük şâirlerinden biridir. Onun hayatı Hîre ile Gassân hükümdarları nüfuzunun çarpıştığı Yatrib (Medine)’in şimal-i şarkisinde Şarabba arâzisinde başlar. Tahminimize göre, milâdî 515 ile 520 seneleri arasında doğmuştur. 554’te vukua gelen ‘Ayn Ubâğ muharebesinden sonra, Gassânî sarayına gidip, kabilesinin esirlerini kurtarmağa çalıştı. ‘Amr b. Hind’i (M. 554—569), Gassânîleri yendiği için, tebrik etti. Nihayet kabilesi ile ‘Absî’ler arasında çıkan ve 40 sene devam eden “Dāhis ve al-Ġabrā’” harbinde, kabilesinin dağıl-maması için uğraştı. Takriben 585’ten sonra hükümdar olan ‘Amr’in yanına gitti, fakat bir müddet sonra, onu bırakıp, Hîre’ye, 580’de tahta çıkmış olan an-Nu‘mān III. b. al-Mundir’in yanına geldi ve bu hükümdarın fevkalâde takdirini kazandı. Öyle ki, onun verdiği câizeler sayesinde, altın ve gümüş kaplarda yemek yediği rivâyet olunur. Bunun üzerine etrafında entrikalar dönmeğe başladı. Bu entrikaları çevirenler arasında Quray‘ kabîlesinden Murra bilhassa bir fırsat gözetliyordu. Çünkü an-Nābīga, onun çok güzel bir kılıcı olduğunu an-Nu‘mān’a haber vermiş, o da bu kılıcı almıştı. Bir sene, an-Nābīga Gassânîlerin sarayına gitti. Murra istediği fırsatı bulmuştu: Bunu, hükümdara hiyânet şeklinde göstermeğe ve hükümdarı buna inandıрмаğa muvaffak oldu. Hükümdar da an-Nābīga’yı ele geçirip, öldürmeğe karar verdi. Fakat an-Nābīga’nın dostu Hâcib ‘İşām b. Şahbar, henüz kabilesi arasında bulunan şairi bundan haberdar etti. Bu andan itibâren, hayırları için o kadar çalıştığı kabilesi kendisinden yüz çevirdi, şair bir boşlukta kaldı; kendisine karşı derin bir minnet duyduğu hükümdarın tehdidi üzerine, Gassânîlere iltica etmek mecburiyetinde kaldı. Fakat, o, hiyânet

damgasını taşımak istemiyordu. Bunun için divanının hemen hemen en güzel parçalarını teşkil eden beş i'tizâr kasidesini nazm etti. Bunlar tesir etmedi, fakat an-Nu'mân geçirdiği bir hastalık esnasında, eski mâdihini hatırladı ve ona yaptığından peşiman oldu. Hükümdardaki bu fikir değişmesi üzerine, an-Nâbiğa'nın düşmanları dağıldılar. Bunu duyan şair, avdet için, müsait vaktin geldiğini anlıyarak, Zabbân b. Sayyâr ve Manzûr b. Sayyâr —ki hükümdarın da dostu idiler— ile birlikte, an-Nu'mân'm yanına geldi ve onun affını kazandı. Şairimiz yine eski hayatına kavuştu ise de, bu çok devam etmedi. Çünkü Husrav II. Parvîz 590'da hükümdar olunca, hoşlanmadığı adamları ortadan kaldırmağa başladı. Bu arada an-Nu'mân'ı da İran'a davet ve hapsedtirdi. Nihayet o da taundan öldü (595—604 arası). Bunu duyan ve saçları çoktan ağarmış bulunan şair, onun yerine geçen ve aynı âileden olmayan İyâs b. Qabîşa'nın idâresine tahammül edemiyerek, kabilesi arasına çekildi. Artık "hayatın tatlılığından ağzında acılıktan" başka bir şey kalmamıştı. Avunmak için Yemen'e bir seyahat yaptı ise de, istediği neticeyi elde edemediğinden, bir gün çok fazla şarap içmek suretiyle, galiba bilerek, hayatına son verdi.

İşte, hayatı ileriki sahifelerde varılan neticelere göre, böylece hülâsa edilebilecek olan bu şairin, dindar ve sert tabiatlı Halife Ömer'den, Mutanabbî'nin büyük hâmisî Sayfaddawla'ya kadar, bir çok halife ve hükümdarların takdir, pek çok şairlerin taklit ettiği şiirleri, gerek teşbihlerinin güzelliği, gerekse de ihtiva ettiği nahiv husûsiyetleri dolayısıyla, bir çok beyan, bedî' ve nahiv kitaplarında misal ve örnek (şâhid) olarak zikredilmektedir. Kullandığı dilin doğruluğu ve kelimelerinin nâdirliği sebebiyle de, büyük lûgat kitaplarında hemen her beyti bir ve bâzan birkaç defa, yine "şâhid" olarak getirilmektedir. Onun şiirlerine sırf bir Arap veya arapça ile uğraşan bir insan gözü ile değil de, hakikî öz şiirler arayan bir insan gözüle bakılacak olursa, görülür ki, o hakikaten yüksek ve her milletin şiiri takdir eden münevverleri tarafından sevilebilecek bir şairdir.

Bu şairin divanı şimdiye kadar birkaç kere neşredilmiş ise de, bunların hemen hepsi Mağrib yazısı ile yazılmış ve esasında al-Aşma'î'nin *aş-Şu'arâ' as-sitta* mecmuasına, binaenaleyh bir tek rivâyete dayanmaktadır. Her ne kadar, bu *Diwân*'m ilk ilmî nâşiri

H. Derenbourg, bunun, bh. Schefer koleksiyonunda bulunan ayrı bir rivâyetini görmüş ise de, bunu ilk neşriyle mukabele ederek, yalnız nüsha farklarını ve fazla şiirleri neşretmiştir. O, bunun da tam olarak basılması lâzımgeldiğini, fakat bunun için imkân bulamadığını söylemektedir¹.

Elimizde bulunan ve bu araştırmada bilhassa üzerinde durulacak olan İbn as-Sikkīt rivâyeti ise, bunlardan daha çok şiir ihtiva ettiği gibi, rivâyeti de onlardan ayırır. Üstelik, muhtasar da olsa, bir şerh ihtiva etmektedir. Halbuki H. Derenbourg, gerek İspanyalı al-A‘lam‘m, gerek yine oralı Batalyüsî‘nin şerhlerinden istifade etmiş, fakat bunları neşretmemiş, ancak notlarında bazı nakillerde bulunmuştur. Tercüme kısmında, bâzan çok şâirane tercümeler veriyorsa da, metnin teferruatında gösterdiği müşkülât maalesef bununla tamamen halledilmiş değildir. Hattâ bazı yerlerde ondan başka bir tarzda tercüme etmek lâzımgeldiği anlaşılmaktadır.

Bundan dolayı, an-Nābiğa‘nın *Dîwân‘ım*, şimdiye kadar meçhul kalmış, elimizde bulunan rivâyetlerden müstakil ve İbn as-Sikkīt gibi Arap nahivcilerinin en ileri gelenlerinden birinin kaleminden çıkmış bir şerhi ile, tam olarak, basmak gayesile bu işe başlanmıştır. Şimdilik bu ilmî işin birinci kısmı olmak üzere, an-Nābiğa‘nın hayatını tetkik ve *Dîwân‘ımın* rivâyetlerini izah etmek, ileride de *Dîwân‘ım*ı vermek istiyoruz.

Burada şunu ilâve etmek icabeder ki, esas itibariyle, 1942 yılında, kıymetli hocam Prof. Dr. H. Ritter‘in nezareti altında hazırlanmış olan bu araştırmaların neşri, bilhassa istenilen evsafta bir basımevinin bulunmaması gibi, birtakım maddî sebepler yüzünden, bugüne kadar geciktirilmiştir. Bu arada, aynı mevzua temas eden bazı eser ve yazılar çıkmıştır ki, ileriki sahifelerde, tabii olarak, bunlarda varılmış olan neticelerden de istifade edilmiştir.

¹ J A, 1899, nr. 1, s. 19.

KISALTMALAR VE BİBLİYOGRAFYA

- Abyāt al-ma‘anī* = İbn Qutayba, *Abyāt al-ma‘anī* Ayasofya Kütüp. nr. 4050. (= *K. al - Ma‘ānī’l-kābir*, c. I-III, Haydarâbâd 1949-1950).
- Aġānī = Abū ‘l-Farac al-İsfahānī, *K. al-Aġānī*, c. I - XX, Kahire, 1285; c. XXI, Kahire, senesiz; 3. tab., I - XI, Kahire, 1927 v.d.
- Ahlwardt = W. Ahlwardt, *K. al-‘Iqd at-tamīn fī dawāwīn aṣ-ṣu‘ara’ as-sitta al-cāhiliyīn. The Divans of the six ancient Arabic Poets*, London, 1870 (=A).
- Anbārī = Abū ‘l-Barakāt ‘Abdarrahmān b. Muḥ. al-Anbārī, *Nuzhat al-alibbā’ fī tabaqāt al-udabā’*, senesiz.
- Asās = Cārallāh Abu ‘l-Qāsım Maḥmūd b. ‘Omar az-Zamxşarī, *Asās al-balāġa*, Kahire, 1341/1922.
- Axtal — Şi‘r al-Axtal, *riwāya Abī ‘Abdallah Muḥammed b. al-‘Abbās al-Yazīdī. Dīwān d’al-Aḫtal, texte arabe* publ. par A. Salhani, Beyrouth, 1899.
- ‘Aynī = Maḥmūd al-‘Aynī, *Şarḥ as-şawāhid al-kubrā (Xizāna*, Bulak, 1299 kenarında), 4 cild.
- Bädeker, *Palestine et Syrie, manuel du voyageur*, 4. tab., Leipzig - Paris, 1912.
- Basset, René, *La Bānat So‘ād. Poème de Ka‘b ben Zohair*, Alger, 1910.
- Başşār = *al-Muxtār min şī‘r Başşār, ixtiyār al-Xālidiyyayn wa şarḥuhu li-Abi ‘t-Tāhīr Ismā‘īl b. Aḫmed al-Tucībī*, nşr. Muḥ. Badraddīn al-‘Alawī, Kahire, 1928.
- Batalyūsī, Abū Bakr ‘Āşım b. Ayyüb, *Şarḥ Dīwān İmri’ il-aays*, Kahire, 1282.
- Brockelmann, *GAL* = C. Brockelmann, *Geschichte der arabischen Litteratur*, 1-2, Weimar, Berlin, 1898, 1902. — *GAL, Suppl.* = *Supplementband*, 1-3, Leiden, 1937—1940.
- Al-Bustānī, Fu‘ād Afrām, *an-Nābiga ad-Dubyānī, muntaxabāt şī‘riya*, Beyrut, 1931 (*ar-Rawāyi’*, nr. 30).
- C = *Hadā macmū‘ muştamil ‘alā xamsa dawāwīn min aṣ‘ār al-‘Arab, al-awwal Dīwān... an-Nābiga... ma‘ şarḥihi li ‘l-wazīr Abi Bakr al-Batalyūsī*, Mısır, 1293 (*An-Nābiga*, s. 2—97).

- Cāhiz, K. *al-Hayawān*, bi-taḥqīq... 'Abdassalām Muḥ. Hārūn, 1-3, Kahire, 1938.
- Camhara — Abū Zayd Muḥ. b. Abi'l-Xattāb al-Quraşī, *Camhara aṣ'ār al-'Arab*, Bulak, 1308.
- Carcāwī = 'Abdalmun'im al-Carcāwī, *Şarḥ şawāhid Ibn 'Aqīl 'alā Alfīya Ibn Mālik*, Kahire, 1332/1914.
- Cawharī = Isma'īl b. Hammād al-Fārābī al-Cavharī, *Tāc al-luga saḥīh al-'arabīya*, 1-2, Bulak, 1282.
- Cheikho, Louis, *K. şu'ara' an-naşrānīya. I. Fī şu'ara' al-cāhilīya*, Beyrut, 1890 (an-Nābiğa: s. 640—732).
- Christensen, Arthur, *L'Iran sous les sassanides*, Copenhagen, 1936.
- Cumaḥī = Muḥ. b. Sallām al-Cumaḥī, *Tabaqāt aṣ-şu'arā'*. *Die Klassen der Dichter*, hrsg. von J. Hell, Leiden, 1916.
- Ad-Dāni, Abū 'Amr 'Otmān b. Sa'īd, *K. al-Muqni' fī rasm maşāḥif al-amşār ma'a K. an-Nuqat*, hrsg. von O. Pretzl, Istanbul, 1932 (*Bibliotheca Islamica*, nr. 3).
- Darā'ir = Maḥmūd Şukrī al-Ālūsī, *ad-Darā'ir wa mā yasūg li'ş-şā'ir dūna'n-nātir*, şarahahu Muḥ. Bahcat al-Atarī, Kahire, 1341.
- Derenbourg¹ = H. Derenbourg, *Le Dîwân de Nâbîga Dhobyânî*, *JA*, 1868, c. XII, s. 197-439 ve 484-515 (ayrı basım, Paris, 1869).
- Derenbourg² = H. Derenbourg, *Le Dîwân de Nâbîga Dhobyânî, complément, Nâbîga inédit*, Paris, 1899 (*JA*, 1899'den ayrı basım).
- Dîwân = *Dîwân an-Nâbiğa ad-Dubyânî bi-tamāmihî şan'at Ya'qûb Ibn as-Sikkî*, T pkapı, Ahmet III. ktp. nr. 2653.
- Farā'id = al-Aḥdab, İbrāhîm at-Tarablūsî, *Farā'id al-la'al nazm Macma' al-amtāl*, c. 1-2, Beyrut, 1312.
- Fehmi, Mehmet, *Tarih-i edebiyat-ı arabiye. I. Cahiliye devri*, İstanbul, 1332.
- Fihrist = İbn an-Nadīm, *K. al-Fihrist. Mit Anmerkungen* hrsg. von G. Flügel, c. I. *Metin*, II. *Die Anmerkungen*, Leipzig 1871—1872.
- Flügel, G., *Die grammatischen Schulen der Araber. 1. Die Schulen von Basra und Kufa und die gemischten Schule*, Leipzig, 1862.
- Fresnel, F., *Seconde Lettre sur l'histoire des Arabes avant l'islamisme*, *JA*, 1837, c. III, s. 221-273, c. IV, 5-28.
- Hansa' = *Anīs al-culasā' fī şarḥ Dîwân al-Hansā'*. *Commentaires sur le*

- Diwan d'al-Hansa*?. publ. et complété par L. Cheikho, Beyrouth, 1896.
- Hassan = *The Diwan of Hassan b. Thābit*, ed. by H. Hirschfeld, Leiden, 1910 (*G M S*, XIII).
- al-Huṣrī, Abū Ishāq al-Qayrawānī, *Ḥahr al-ādāb va tamar al-albāb*, mufaṣṣal ... bi-qalam Zakī Mubarak, 2. tab., c. 1-4, Kahire 1925.
- İbn 'Aqīl, *Ṣarḥ Alfīya İbn Malik*, nşr. Fr. Dieterici, Leipzig, 1851.
- İbn 'Asākir, *at-Tārīḥ al-kabīr*, 5. cild, Dimaşk, 1332.
- İbn al-Atfır, 'İzzaddīn, *K. al-Kāmil fi 't-tārīḥ. Ibn-el-Athiri chronicon*, ed. C. J. Tornberg, Leiden, I, 1866, V, 1870.
- İbn al-Cazarī, Şamsaddīn Muḥ. b. Muḥ., *K. Gāyat an-nihāya fī tabaqāt al-qurrā*?. *Das Biographische Lexikon der Koranlehrer*, hrsg. von G. Bergsträsser und O. Pretzl, 3 cild, Kahire, 1933—1937.
- İbn Hacı al-'Askalānī, *al-İşāba fī tamyīz aş-şahāba. A Biographical Dictionary of persons who knew Mohammad*, ed. by Muhammad Wajyh, Calcutta, 1856—1873.
- İbn Hişām, *Sira. Das Leben Muhammed's*, hrsg. von F. Wüstenfeld, 1-2 Göttingen, 1858—1860.
- İbn Qutayba, *K. al-Ma'ārif. Handbuch der Geschichte*, hrsg. von F. Wüstenfeld, Göttingen, 1850.
- İbn Sa'd, *K. at-Tabaqāt al-kabīr. Biographien Muhammeds, seiner geführten... bis zum Jahre 230 der Flucht*, hrsg. E. Sachau, c. 1-9, Leiden, 1904—1921.
- İbn Xallikān, *Wafayāt al-a'yān*, c. 2, Kahire, 1299.
- 'İqd = Aḥmad b. Muḥ. 'Abd Rabbih, *al-'İqd*, c. 1, Kahire, 1316; c. 2-3, Kahire, 1321.
- İrşād* = Yāqūt al-Hamawī, *K. İrşād al-arīb ilā ma'rifāt al-adīb. Dictionary of Learned men of Yāqūt*, c. I - VII, ed. D. S. Margoliouth, Kahire Leiden, 1907—1926 (*GMS*, 6) —Yeni basma: 20 cüz. Kahire 1355/1936—1938.
- İY = İbn Ya'İş, *Ṣarḥ al-Mufaṣṣal*, nşr. G. Jahn, Leipzig, 1882—86. Kowalski, T., *Der Diwān des Kais İbn al Haṭim*, nşr. ve trc., Leipzig, 1914.

- Krenkow, F., *The Poems of Tufail Ibn 'Awf al-Ghanawī and at-Tirimmah Ibn Hakīm at-Tā'yī*, nşr. ve trc., London, 1927.
- L 'A = Muḥ. b. Mukarram İbn Manzūr, *Lisān al-'Arab*, c. I - XX, Bulak, 1300—1309.
- Lammens, Henri, *Le Berceau de l'Islam. I. Le climat-les bédouins*, Roma, 1914.
- Lane, E. W., *An Arabic-English lexicon*, London —Edinburg, 1863—1893.
- Ma'āhid = 'Abdarrahmān b. Aḥmad al-'Abbāsī, *Ma'āhid at-tanşīs şarḥ şawāhid at-Talxış*, Kahire, 1274.
- Ma'ānī = Abū Hilāl al-'Askarī, *Dīwān al-ma'ānī*, c. I - II, Kahire, 1352.
- Mas'ūdī (Maçoudi), *Murūc ad-dahab. Les prairies d'or*, nşr. ve trc. B. de Meynard et P. de Courteille, c. III ve V, Paris, 1864 ve 1869.
- Maydānī = Aḥmad b. Muḥ. al-Maydānī, *Macma' al-amtāl*, Tahran, 1290.
- Maymūnī, *Şarḥ asmā' al-'uqqār. Un glossaire de matière médicale*, nşr. Max Mayerhof, Le Caire, 1940 (*Mémoire de l'Institut d'Égypte*)
- Mu'ammari'n = Abū Hātim Sahl b. Muḥ. as-Sicistānī, *K. al-Mu'ammari'n*, Kahire, 1323/1905.
- Mubarrad, Abū 'l-'Abbās Muḥ. b. Yazīd, *al-Kitāb al-Kāmil*, nşr. W. Wright, Leipzig, 1864—1892.
- Mu'cam = Abū 'Ubayd 'Abdallah b. 'Abdal'azīz al-Bakrī, *K. Mu'cam mā'sta'cam. Das geographische Wörterbuch*, nşr. F. Wüstenfeld, c. I - II, Göttingen, 1876—1877.
- al-Muqaddasī, Muṭahhar b. Ṭāhir, *K. al-Bad' wa't-tārīx. Le livre de la création et de l'histoire...*, nşr. ve trc. Cl. Huart, c. III, Paris, 1903.
- Marzubānī, Abū 'Ubaydallah Muḥ. b. 'İmrān, *Mu'cam aş-şu'arā'* (aynı yerde: Āmidī, *al-Mu'talif wa'l-muxtalif*), nşr. F. Krenkow, Kahire, 1354.
- Muştafā 'İşāmadīn, *Şarḥ abyāt at-Talxış wa'l-Muxtasar*, İstanbul, 1304.

- Muṣṭafā as-sakā, *Muxtār aṣ-ṣi'ir al-cāhilī*, 1. Kahire, 1348/1929 (s. 71-144: an-Nābīga).
- Nihāya* = İbn al-Atīr, Macdaddīn, *an-Nihāya fī ġarīb al-ḥadīth wa'l-atar*, 4 c., Kahire, 1322.
- Qıttā = Qıttā al-'Adawī, *Fath al-Calīl bi-ṣarḥ ṣawāhid İbn 'Aqīl* (al-Carcāwī, 1332 kenarında).
- Qudāma b. Ca'far, *K. Naqd aṣ-ṣi'ir*, İstanbul, Cavā'ib, 1302.
- Sacy, Silvestre de, *Chrestomathie arabe*, 2 c., Paris, 1826.
- Sīb. = Sībawayh, *al-Kitāb*, nşr. H. Derenbourg, Paris, 1888—1889.
- Simt* = Abū 'Ubayd al-Bakrī al-Wazīr, *Simt al-la'ālī*, c. I - III, nşr. 'Abdal'azīz al-Maymanī, Kahire 1354/1936.
- as-Sīrāfī = Abū Sa'id al-Ḥasan b. 'Abdallāh as-Sīrāfī, *K. Axbār an-naḥwīyīn al-baṣrīyīn. Biographie des grammairiens de l'Ecole de Basra*, nşr. F. Krenkow, Paris—Beyrouth, 1936 (*Bibliotheca Arabica*, 9).
- aṣ-Şūlī, Abū Bakr Muḥ. b. Yahyā, *Axbār Abī Tammām*, nşr. Xalīl Maḥmūd 'Asākir v.b., Kahire, 1356/1937.
- as-Suyūtī, *K. al-Muzhir fī 'ulūm al-luġa*, c. I - II, Kahire, 1282.
- Şant. = Yūsuf b. Sulaymān aṣ-Şantamarī, *Tahsīl 'ayn ad-dahab min ma'dīn cawhar al-adab* (Sībawayh, *al-Kitāb*, c. I - II, Kahire, 1316—1317 kenarında).
- Şadarāt = Abū 'l-Falāḥ 'Abdalḥayy İbn al-'İmād, *Şadarāt ad-dahab fī axbār man dahab*, c. I - VIII, Kahire, 1350—1351.
41).
- aṣ-Şinqīṭī, Aḥmad b. al-Amīn, *al-Mu'allaqāt aw al-qaṣa'id al-'aşar at-tivāl*, Kahire, 1911/1329 (s. 90—99, an-Nābīga'nın d kafiyesi kasidesinin şerhi).
- Şi'ir = Abū Muḥ. 'Abdallāh b. Muslim İbn Qutayba, *K. aṣ-Şi'ir wa'ş-şu'arā'*. *Liber poesis et poetarum*, nşr. J. M. De Geoeje, Leiden, 1904.
- 'Ukbarī = *Dīwān Abi 't-Tayyib al-Mutanabbi bi-ṣarḥi Ab 'l-Baqā' al-'Ukbarī*... , nşr. Muṣṭafā as-Saqā v.b., c. I - IV, Kahire, 1938.
- T 'A = Muḥ. b. Muḥ. al-Murtaḍā az-Zabīdī, *Tāc al-'arūs min cawāhir al-Qāmūs*, c. I - X, Kahire, 1306—1307.
- Tabarī = Abū Ca'far Muḥ. b. Carīr at-Tabarī, *Tārīx ar-rusul wa'l-*

- mulūk, Annales...*, nşr. M. J. De Goje, seri. 1-3, Leiden, 1879—1901.
- Tabrîzî = *Kitāb şarh al-qaşā'id al-‘aşar. A Commentary on ten ancient Arabic Poems*, nşr. Ch. J. Lyall, Calcutta, 1893 (yeni basma: Kahire, 1343).
- Tabrîzî, *Şarh Diwan al-ḥamāsa*, c. I - IV, Kahire, 1296.
- Tāhā Husayn, *Fi 'l-adab al-cāhili*, Kahire, 1345—1927.
- Tahdīb* = İbn as-Sikkīt, *Kanz al-huffāz fī K. Tahdīb al-alfāz. La Critique du langage, avec les commentaires du Cheikh Abu-Yahia Zakariah at-Tibrizi, suivis de notes critique et de tables*, nşr. L. Cheikho, Beyrouth, 1896—1898.
- Taşkörü-zāde, *Mawdū'āt al-‘ulūm*, trc. Kemāleddin Muhammed ef., İstanbul, 1313.
- at-Tuhfa al-bahīya wa 't-turfa aş-şahīya*, İstanbul, Cavâib, 1302.
- Wüstenfeld, F., *Genealogische Tabellen der arabischen Stämme und Familien*, Göttingen, 1852.
- , *Register zu dem Genealogischen Tabellen...*, Göttingen, 1853.
- Xazracīya* = ‘Alī al-Hazraci, *La Khazradjiah, traité de métrique arabe*, trad... par R. Basset, Alger, 1902.
- Xizāna* = ‘Abdalqādir b. ‘Omar al-Bagdādī, *Xizānat al-adab wa lubb lubāb lisān al-‘Arab*, Kahire, 1299; yeni basma, c. 1-4, Kahire, 1347—1351.
- Yāqūt al-Ḥamawī, *K. Mu‘cam al-buldān*, c. I - VIII, Kahire, 1323—24/1906—1907.
- Zawzanī, Abū ‘Abdallah al-Ḥusayn b. Aḥmad, *Nayl al-arab fī şarḥ Mu‘allaqāt al-‘Arab*, Kahire, 1328.
- Zihnî, Mehmed, *al-Qawl al-cayyid fī şarḥ abyat at-Talḥiş wa şarḥayhi wa ḥāşiyat as-Sayyid*, İstanbul, 1305.

TERCÜME-İ HAL KAYNAKLARI

An-Nābiġa'mn tercüme-i hâli hakkında muhtelif eserlerde, muhtelif vesilelerle, mâlûmat verilmiştir. Bu eserler bir kaç zümrede toplanmak istenirse, mâhiyetlerine göre, menbâlar ve tetkikler diye taksim edilebilir. Menbâlarımız ise, hepsi bir nevi ve bir zamanda yazılmış eserler olmadığından, zaman ve nevilerine göre, zümrelere ayrılabilir. Binaenaleyh bunlar, burada esas menbâlar, tâli menbâlar ve muahhar eserler olmak üzere, üç zümre halinde toplanacaktır.

A) ESAS KAYNAKLAR.

I. 1. *Dîwân*, manzûmelerin ne münâsebetle yazıldıklarını gösteren başlıklar, şerhler.

An-Nābiġa'nın şiirlerinin hemen hepsi, bir gaye ile veya bir hâdise dolayısıyla söylenmiştir. Bundan dolayı bu manzûmelerde muhtelif şahıs ve hâdiselere telmihler olduğu gibi, bazan doğrudan doğruya muayyen vekayi anlatılır. Böyle bir manzumeler mecmuasından şairinin hayatı için ne kadar istifade edilebileceği meydandadır. Fakat şiirlere daha yakından bakılırsa, bu işin kolay olmayacağı hemen görülür. Zaman ve ekseriya mekân kayıtlarından mahrum olan bu şiirlerin hangi hâdiselere telmih ettiğini, birini medih veya hicvediyorsa, ne zaman, niçin ve hangi münasebetle medih veya hicvettiğini anlamak imkânsızdır. İşte burada şiirlerin evvelinde bulunan başlıklar ve kısmen şerhler yardımımıza koştaktadır. Bunlar, ister al-A'lam aş-Şantamarî (410—476/1019—1083), ister as-Sukkarî (ölm. 275), ister İbn as-Sikkît (186—244/803—859) tarafından yazılmış olsun, en esaslı kısımlarını Abû 'Amr aş-Şaybânî (96—206/715—822), Abû 'Ubayda (110—214/733—826), al-Aşma'î (123—216/742—832) ve İbn al-A'râbî (152—232/770—848)'nin rivâyetleri teşkil etmektedir¹.

¹ Derenbourg², s. 12, Ahlwardt ile beraber (s. 40), şiirlerin başlangıçlarını İbn al-A'râbî'nin topladığı fikrinde ise de, bu parçalar daima yukarıda zikredilmiş olan dört şahıstan, bazan münferiden, bazan da müştereken gelen rivâyetlerden terékküp etmektedir. Bundan başka, İbn al-A'râbî'nin hiç kıymet vermediği al-Aşma'î ve Abû 'Ubayda'dan (bk. *İrşâd*, VII, 5) bir şey rivayet etmiş

Fakat yine bir çok yerlerde bunların verdiği mâlûmat kâfi değildir. Meselâ bir şîirin Zabbân b. Sayyâr hakkında söylenmiş olduğunu bilsek de, bunu şairin hayatı içinde muayyen bir devreye yerleştiremiyoruz. Yine başka bir şîirin meşhur Dâhis ve al-Ġabrâ' muharebelerine iştirâk etmiş olanlardan birini hicvetmesi, fazla bir mâna ifâde etmiyor; zira bu muharebe 40 sene kadar devam etmiştir.

Bütün bunlara rağmen, *Dîwân*'ın bize verdiği çok mühim ni-rengi noktaları vardır ki, o da gerek Hire ve gerek Gassân hükümdarları hakkındaki medhiyelerdir. Bu iki devletin tarihindeki kesif karanlıklara rağmen, Bizans ve İran tarihî an'anelerine istinat eden Arap menbâlarına dayanarak, son yarım asır zarfında yapılmış olan tetkikler sayesinde, bazan kat'î tarihler tesbiti mümkün olmuştur. Binaenaleyh şîirleri bunlara nazaran tarihî bir sıra içine almak ve onunla da an-Nâbiġa'nın hayatının bir kısmının teferruatını tesbit etmek mümkün olabilir.

Bunlara diġer menbâların şairimiz hakkında verdiği mâlûmat ilâve edilirse, onun tarihî hüviyetinin kısmen de olsa, meydana çıkarılmasının mümkün olacağı hemen anlaşılır.

II. Şu'arâ tabakatı.

2. M. b. Sallâm al-Cumahî (ölm. 231 veya 232 H.), *Tabaqât aş-şu'arâ'* (eser ve müellif hakkında bk. Brockelmann, *GAL, Suppl.*, I, 43, 165). Arap şairlerinden bahseden ve bize kadar gelebilen eserlerin eskisi olan bu kitapta şairimiz hakkında maalesef gayet basit birkaç parçadan başka bir şey yoktur. Onun birinci tabaka şairlerinden sayıldığını ve halife Ömer'in takdirine mazhar olduğunu kaydedilir ve an-Nâbiġa al-Ca'dî'nin ondan daha yaşlı olduğunu anlatılır.

3. Abû Muġ. 'Alî b. Muslim İbn Qutayba ad-Dînawarî, *K. aş-Şi'r wa 'ş-şu'arâ'* (270/884 veya 276/899'da ölmüş olan müellif ve eseri hakkında bk. Brockelmann, *GAL*, I, 120; *Suppl.*, I, 184). An-Nâbiġa hakkında derli toplu mâlûmat veren ilk eserdir. Burada an-Nâbiġa için hususî bir fasıl olduğu gibi, diġer şairlerden bah-

olması çok garip olurdu. Onun için bu başlıkların onun tarafından toplanmış olduğu kabul edilemez. Herhalde onları takip eden ilk nahivcilerden İbn as-Sikkî, as-Sukkarî gibileri bunları toplamış ve bu da daha muahhar eserlere geçmiş olmalıdır. *Dîwân*'ın muhtelif rivâyetlerindeki başlıkların, ekseriya harfiyen birbirinin aynı olması da, Arapların rivâyette gösterdikleri itina ile kolayca izah edilebilir.

sederken, muhtelif vesilelerle, an-Nābiğa'nın hayatından bazı vak'aları zikreder. Fakat burada tertipli ve muntazam bir terceme-i hal beklemek abestir; evvelâ an-Nābiğa hakkındaki takdirlerden bahseder ve bu münâsebetle Şa'bi'den¹ naklen, Ömer'in onu takdir etmesi anlatılır. Bundan sonra Hâssân b. Tâbit'ten naklen, an-Nu'mân'ın yanma gitmesi, Abû 'Ubayda'dan naklen an-Nābiğa'nın sözde an-Nu'mân'ı hicvetmesi, kaçmasının sebepleri; al-Aşma'î'den naklen 'Ukâz'da ona çadır kurulması ve hakem olması rivâyet olunuyor. Buna an-Nābiğa'nın bazı beyitlerinin tenkidini ilâve eder. Muhtelif yerlerde anlattığı vak'alar arasında en mühimmi Hâtim ile görüşmesine ait olan kısım"dır. Bu rivâyetlere umûmî olarak bakıldığı zaman görülür ki, bunların da menbaı yine manzume başlıklarının ve şerhlerin menbaının aynıdır. Yalnız burada Hâssân b. Tâbit'ten naklen gelen rivâyet İbn al-Kalbî (125—204/744—820) tarafından anlatılmıştır.

III. Şiir mecmuaları.

4. Hicrî 3. asrın sonu ile 4. asrın başları arasında yazılmış olup, Abû Zayd al-Quraşî'ye isnat edilen *Camharat aş'âr al-'Arab* (bk. Brockelmann, *GAL*, I, 19; *Suppl.*, I, 38). Şa'bi ve Hâssân b. Tâbit'ten gelen rivâyetler, an-Nābiğa'nın an-Nu'mân'dan ayrılması ve bunun sebepleri anlatılmaktadır. Şu kadar var ki, burada senetler daha büyük bir itina ile toplanmış gibi görünmektedir. Anlatılan hadiseler ise, harfiyen İbn Qutayba'dakilerin aynıdır. Burada diğer menbâlarda bulunmayan bir tek cümle vardır ki, ona göre an-Nābiğa "cidden uzun bir hayat geçirmiştir". Bu cümle veya bu fikir diğer menbâlarımızda mevcut değilse de, hakikate uygun olmalıdır.

IV. Edebî mecmualar.

5. Abu 'l-Farac al-İsbahānî (284-356/897-976), *K. al-Ağānî* (eser ve müellifi hakkında bk. Brockelmann, *GAL*, I, 146; *Suppl.*, I,

¹ Abû 'Amir b. Şurahil b. 'Omar aş-Şa'bi, 19/640 civarında doğmuş bir muhaddistir. Haccâc'ın Kûfe valiliği esnasında 'arif olmuş, H. 81'den sonra 'Abdarrahmân b. al-Aş'at'ın isyanına, onun tarafından olarak, iştirak etmiş, H. 83'te Fergane'ye gitmiş, bilâhara affolunarak, 'Abdalmalik'in sarayına girmiş, nihayet Hasan Başrî'den az sonra vefat etmiştir (110 veya 113 H.). Fevkalâde bir şiir hafızasına malikmiş, Tabarî'de ondan bir çok nakiller vardır, bk. *EI*, IV, 252 (fazla bibliyografya orada vardır).

225). Asıl gayesi meşhur muganniler tarafından okunmuş olan şiirleri toplamak olup, dolayısıyla gerek Emevîler ve gerekse ilk Abbasîler kültür hayatı ve Arap şairleri hakkında son derecede kıymetli mâlûmat veren bu eserde, an-Nâbiğa hakkında da çok fazla ve teferruatlı bilgilere tesadüf olunur. İbn Qutayba'den fazla olarak, burada an-Nu'mân'ın öldürüldüğünü işittiği zaman, an-Nâbiğa'nın yazdığı şiir vardır. *Dîwân*'ın hiçbir rivâyetinde bulunmamasına rağmen, bu şiir mevsuk olmalıdır. Bundan başka 'Omar b. Şabba'dan¹ naklen, an-Nu'mân ile an-Nâbiğa'nın barışması anlatılır. Bir yerde de Hammâd ar-Râviya'den² naklen Labîd ile an-Nâbiğa'nın görüşmesi hakkında bir rivâyet vardır. Bu son zatın bütün şöhretine rağmen, ondan şairimiz hakkında yalnız bir tek rivâyet gelmesi, hakikaten gariptir. Belki de daha Cumaî zamanında şayanı itimat olmadığı anlaşılmış bulunduğundan (bk. *Tabaqât aş-şu'arâ*, s. 14) onun rivâyetleri kasden alınmamıştır. Yine diğer menbâlarda bulunmayan bir kayıd da an-Nâbiğa'nın hayatının sonunda yarı deli bir halde dolaştığını ve nihayet öldüğünü ifâde eder. Bu rivâyet de Gaţafân'dan haberleri bilen bir ihtiyardan nakledilmektedir. Binaenaleyh herhalde onun kabilesi arasındaki an'anelerden gelmektedir.

6. al-Āmidî (ölm.370/1989), adaş şairleri birbirinden ayırmak için yazmış olduğu *al-Mu'talif wa'l-muxtalif*'te, al-Marzubânî (ölm. 380/990), *Mu'cam l-udabâ*'sında an-Nâbiğa'nın nesebini ve o addaki diğer şairleri zikretmekle iktifa ederler.

B) TÂLİ KAYNAKLAR.

I. Edeb kitapları.

7. Abū'l-'Abbās al-Mubarrad (210—285/826—898)'in asıl gayesi nahvî mes'elelerden bahis ve bazı şiir ve nesir parçalarını şerh etmek olan *K. al-Kāmil*'inde (bk. Brockelmann, *GAL*, I, 108; *Suppl.*, I, 168) ve İbn 'Abd Rabbihi (246—328/869—940) bir muhâdarât kitabı olan *al-İqd* (bk. Brockelmann, *GAL*, I, 154 v.d.; *Suppl.*, I,

¹ Abū Zayd 'Omar b. Şabba an-Numayrî (bk. Brockelmann *GAL*, I, 137; *Suppl.*, I, 209) 173—264/789—878 seneleri arasında yaşamış bir tarihçidir. Yâqût'ta zikredilen ve şimdi kaybolmuş bulunan eserleri arasında bir de *Tabaqât aş-şu'arâ*'sı vardır (Yâqût, *İrşād*, VI, 49).

² Hammâd b. Sâbūr ar-Râviya, (takriben 75 — 158 = 694 — 774) aslen Deylemlî olan babası esir edilmiş ve Küfe'ye getirilmiş olup, kendisi burada doğmuştur. Emevîlerden Yazîd onu çok takdir ettiğinden, Hişâm ona kızardı.

250 v.d.)'inde de şairimize ait bazı fıkralar varsa da, bunlar onun kıymetine ait olup, hayatı hakkında hiçbir şey öğretmez.

II. Tarihler.

8. At-Tabarî (224 veya 225—310/839—923), *Tārîx ar-rusul wa'l-mulûk*'ünde (bk. Brockelmann, *GAL*, I, 142; *Suppl.*, I, 217) bazı mâlûmat olması ümit edilirse de, onun hayatının sonuna dair bir fikradan başka hiçbir şey yoktur.

9. Al-Mas'ûdi (ölm. 345/956 veya 346) *Murûc ad-dahab*'de (bk. Brockelmann *GAL*, I, 144; *Suppl.*, I, 220) an-Nâbiğa'nın an-Nu'mân ile olan bir vak'asını zikreder ki, diğer menbâlarda tesadüf olunmaktadır.

10. Muṭahhar b. Tâhir al-Maḡdisî, *K. al-Bad' wa't-târîx* (355/965'te yazılmış, bk. *JA*, 1901, XVIII, 16 v.d. ve 3. cildin mukaddimesi). Bu eserde an-Nâbiğa'ya dair bir fikra vardır ki, o da an-Nâbiğa'nın Gassânîlerden kavminin esirlerini istemesi hakkındadır. Müellif burada daha ziyade edebî menbâlara dayanmış görünmektedir. Fakat bu menbâ kat'î olarak tâyin mümkün olmamıştır. Teferruatta aynı şeyden bahseden kaynaklardan oldukça farklıdır.

11. İbn 'Asâkir (499—571/1106—1176), *at-Târîx al-kabîr* (= *Târîx madînat Dimâşq*). Şam tarihi ile orada yetmişmiş olan meşhur adamlardan bahseden müellif, bu arada an-Nâbiğa'dan da bahsetmiştir. Fakat verdiği mâlûmat münhasıran, bundan evvel zikredilmiş olan eserlerden alınmıştır. Yalnız an-Nâbiğa'nın isminden bahsederken, al-Aşma'î'den, diğer menbâlarda bulunmayan bir rivâyet nakleder ki, bunun aslını bulmak mümkün olmamıştır.

12. İbn al-Atîr (555—630/1160—1234), *al-Kâmil fi't-târîx* (bk. Brockelmann, *GAL*, I, 345; *Suppl.*, I, 587). Bu eserde, ilk kısımda, Yawm ar-Raḡam'dan bahsederken, an-Nâbiğa'nın bir hicviyeye cevabından da bahsedilir ki, bu *Dîwân*'da bulunan şiirin zamanını tâyine yaradığından mühimdir. İbn al-Atîr, bu mâlûmatı bize kadar gelmemiş olan bir *Ayyâm al-'Arab* kitabından almış olmalıdır.

Hişâm halife olunca, bir sene saklanmış, fakat yine yakalanmıştı. Daha sonraları Hişâm'ın sarayına girmeğe muvaffak olmuştur. Alfabenin harflerinden her biri ile kafiyelenmiş yüz uzun cahiliye şiirini durmadan okuyabileceğini iddia ederdi. Aynı zamanda çok iyi bir şair olduğu için şiirler uydurur, başkalarına isnat ederdi (bk. *IA*, mad. Hammâdürrâviye, fazla bibliyografya burada bulunmaktadır).

C) MUAHHUR KAYNAKLAR.

13. Calâleddîn as-Suyûtî (649—911//1445—1505), *al-Muzhir* (bk. Brockelmann, *GAL*, II, 143 v.dd.; *Suppl.*, II, 178). Lûgata dair olan bu eserin son fasıllarında şairlerden ve bu arada an-Nâbiga'dan da kısaca bahsedilmektedir. Fakat burada onun yalnız şerecesi ve kıymeti hakkında bazı mülâhazalardan başka bir şey yoktur.

14. Şevâhid şerhleri.

Nahiv kitaplarında herhangi bir kaideyi izah etmek için zikredilen şahitleri şerh etmek üzere yazılmış olan bu nevi eserlerde, ekseriya misal olarak getirilen beytin kime ait olduğu söylendikten sonra, o şair hakkında mâlûmat verilmektedir. Umûmiyetle bunlar terceme-i hal bakımından o kadar kıymetli olmayıp, verdikleri mâlûmat ekseriya nakıs hulâsalardan ibarettir. Fakat bunlar arasında bir tanesini istisna etmek lâzımdır ki, o da 'Abdalqâdir b. 'Omar al-Bağdâdî (1030—1093/1621—1682)'nin *Xizânat al-adab wa lubb lubâb lisân al-'Arab*'ıdır (bk. Brockelmann, *GAL*, II, 286; *Suppl.*, II, 397). Uzun seyahatleri esnasında muhtelif memleketlerin kütüphanelerinden, bu arada İstanbul'daki kütüphanelerden de istifade eden bu müellif, eserinde, muhtelif yerlerde dağınık bir halde bulunan bütün bilgileri bir araya toplamıştır. Al-Cumahî, İbn Qutayba açıkça zikredildiği gibi, kaynak gösterilmeden *al-Ağânî*'den de iktibaslarda bulunmuştur. Bunlardan başka, yine şârih ismi zikredilmeden, elimizdeki şerhten de istifade etmiş, ondan, gerek lûgat bakımından şerhler, gerek tarihî mâlûmat için, uzunca iktibaslarda bulunmuştur. Bir yerde ise, al-Âmidî'den iktibas ederek, an-Nâbiga adlı diğer şairleri saymaktadır. Son olarak denilebilir ki, *Xizânat al-adab*, an-Nâbiga'nın terceme-i hali için, elimizde mevcut olmayan hiçbir kaynaktan istifade etmiş değildir.

Suyûtî, *Sarh şavâhid al-Muğnî*'sinde aynı kıymette mâlûmat vermektedir.

* * *

Elimizdeki menbâların tahlili gösteriyor ki, tarihî eserler bir tarafa bırakılacak olursa, edebî kaynaklardaki bütün bilgiler yukarıda zikredilmiş olan beş veya altı şahsın rivâyetlerine istinat etmekte ve bu rivâyetler, en eskilerinden en yenilerine kadar, hepsinde büyük bir itina ile tekrar edilmektedir. İşte burada, ede-

biyat tarihçisini yeise düşürebilecek olan vaziyet karşısında kalıyoruz: Münferit ve gayet mahdut adamlardan çıkan bu rivâyetleri takdir etmek, onlar hakkında hüküm vermek mecburiyetinde olan Arap edebiyatı tarihçisi, elinde yalnız bir kefeli bir terazi bulunan bir satıcı vaziyetindedir. Tâli menbâlardan tarihlerin verdiği mâlûmat bizi bu halden kurtaracak zannedilirse de, onlar da evvelkilerde büsbütün ayrı, — şairin hayatının sonuna ait Tabarî'nin rivâyeti müstesna— diğer menbâları ne cerheden, ne de tamamlayan bir mâlûmat yoktur.

Bundan başka bir müşkülât daha vardır ki, o da şudur: Bütün menbâların verdiği mâlûmat, şairimizin hayatının ikinci, belki de son kısmından başlamaktadır. Ondan evvelkileri ise tamamen meskût geçilmiştir.

Böyle bir vaziyette yapılacak iş, rivâyetleri aynen nakletmekle beraber, dirayet ve muhakemeye Arap râvî ve nahivcilerinin verdiğiinden biraz daha fazla ehemmiyet vermekten ibaret kalacaktır.

MUAHHAR YAZILAR VE TETKİKLER

1— Silvestre de Sacy, *Chrestomathie arabe* (Paris, 1826)'in ikinci cildinde (s. 404—463) an-Nābīğa'nın *Dāliye'sini* (*Dîwān*, I) neşretmiş ve bu münasebetle onun hayatı hakkında da mâlûmat vermiştir. Bu mâlûmat o sırada yeni satın alınmış olan (*ayn. esr.*, s. 412) *K. al-Ağānî*'deki an-Nābīğa'ya ait olan kısmın tercümesinden ibârettir.

2— Hartwig Derenbourg, *Le dîwān de Nābīga Dhobyānî*. Evvelâ *Journal Asiatique*'te neşredilmiş olan (sene 1868, c. XIII, s. 197—439 ve 484—515) bu eser, sonradan ayrı olarak da neşredilmiştir (Paris 1869). Şairin terceme-i halini ve *Dîwān*'ın rivâyetlerini ihtiva eden uzun bir mukaddimeden sonra, *Dîwān*'a, daha sonra bilhassa al-A'lam al-Şantamarî ile al-Batalyûsî'nin şerhlerine istinat ederek, şiirler hakkında verilen izahlar gelmektedir.

Terceme-i hale dair olan ilk kısmı, şairimizin ilk defa ve tam olarak hayatını ihtiva eden tetkiktir. Tarihî mes'eleler için C. de Perceval'in *Essai sur l'histoire des Arabes avant l'Islamisme* (II. cilt, Paris 1847)'den istifade etmiş olduğu gibi, diğer taraftan *al-Ağānî* ile İbn Qutayba'nın *K. aş-Şi'r wa 'ş-su'arā*'sından kâfi derecede faydalanmıştır. Bu bakımdan bazı noksanları varmış gibi görünürse de,

hakikat-i halde en eski menbâların da aynı rivâyetlere istinat ettikleri düşünülecek olursa, onun mevcut mâlûmatın hepsine, tamamilen vakıf olduğunu kabûl etmek gayet tabiidir. Bundan başka, bu mâlûmat *Dîwân*'dan esash ve ciddî bir tetkikle çıkarılmış olan mâlûmatla sıkı bir surette kontrol edilmiş, hattâ çok yerlerde bizzat *Dîwân*'ın verdiği mâlûmat esas alınmıştır. Öyle ki bununla bazan C. de Perceval'in verdiği mâlûmatı tashih etmiştir (Msl. s. 41, not 4).

Binaenaleyh Derenbourg'un eseri ile an-Nâbiğa'nın hayatı hakkında yapılacak işlerin çoğu yapılmıştır. Bununla beraber, onun çektiği zahmetlere hüremetsizlik etmeden, toplamış olduğu mâlûmatı terkip usulü, bazı noktalarda, tenkit edilebilir. Şöyle ki, o bir hâdiseyi izah etmek için rivâyet edilen iki veya üç kıssayı anlatırken, mevcut kıssaların hepsini doğru addeder ve onları şöylece birleştirir: Meselâ *A* hâdisesini izah için anlatılan ayrı ayrı *B*, *C*, *D* hâdiseleri, sırasıyla *A* neticesini hasil edecek şekilde ortaya çıkar (bk. meselâ an-Nâbiğa'nın Gassânîlere kaçmasının izahı, s. 28 v.dd.). Böyle bir izah tarzı, burada olduğu gibi, çok cazip ve mukni görünüyorsa da, hakikat olmak şansı ekseriya azdır (misalleri terceme-i hal kısmında görülecektir).

Bu misal, bize vazifemizin ne olması lâzım geldiğini bir defa daha göstermektedir: Nakledilen rivâyetler arasında mümkün olduğu kadar makul ve hakikate yakın münasebetler bulup tesbit etmek.

Şunu da kaydetmek icabeder ki, bu küçük tenkide rağmen, Derenbourg'un eseri, gerek terceme-i hal kısmında, gerek *Dîwân*'ın anlaşılmasında, daima gözümüzün önünde bulunmuş, bize rehberlik etmiştir.

3— Louis Cheikho, *Şu'arâ' an-naşrânîya*, Beyrut, 1890, s. 640—732. An-Nâbiğa'nın *Dîwân*'ı husûsunda *Xamsa dawâwîn*'i aynen (hattâ bazı yanlışları ile) tekrar eden müellif, onun hayatı hakkında *al-Ağâni*'nin verdiği mâlûmatı, tasnif ve tahlil bile etmeden, tekrarlamaktan başka bir şey yapmamıştır. Vefat tarihi olarak 604 senesini gösterirken, neye istinat ettiği tamamilen meçhulümüzdür.

4— Mehmet Fehmi, *Tarih-i edebiyat-ı arabiye, I. Cahiliye devri*, İstanbul, 1917 (s. 407—416, 851—885). Burada an-Nâbiğa'nın terceme-i hal için bilhassa *al-Ağâni*'ye istinat edilmiştir. Fakat bu mâlûmat tasnif edilmemiştir. Diğer bir yerde al-Âmidî'ye istinaden an-Nâbiğa lâkabını taşıyan, diğer şairlerden bahseder. O zamanlar

henüz neşredilmemiş olan bu eserin yazmasına mı baktığı, yoksa *Xizānat al-adab*'de bulunan iktibastan mı istifade ettiği anlaşılmıyorsa da, bu ikinci ihtimal, asıl ve neşredilmemiş kaynaklara asla müracaat etmeyen müellifin âdetlerine bakılacak olursa, kuvvetli görünmektedir. Bütün bunlar arasında en şayanı daha dikkat nokta al-Mutacarrida hakkında söyledikleridir ki, ileri de münakaşa edilecektir.

5— Tāhā Husayn, *Fi 'l-adab al-cāhilī*, 2. tab'ı Kahire, 1927. Umûmiyetle Cahiliye devrinden bize intikal eden şiirlerin gayr-ı mevşuk olduğunu ve bunun sebeplerini anlatmakla meşgul olan müellif, s. 332—341'de husûsile an-Nābiğa hakkındaki rivâyetleri tetkik ederek, râvîlerin onun hakkında çok az şeyler bildiklerini, teferruatın tamamile uydurma olduğunu kabûl eder ve, ona göre, an-Nābiğa ile an-Nu'mân'ın aralarının açılmasının sebebini Gassânîlerle Hîre arasındaki münafette aramak lâzımdır. Nihayet an-Nābiğa'nın hayatını anlamak için *Dîwān*'ına bakmak lâzım geldiğini (s. 334—335) ve bu sayede yalnız onun değil, aynı zamanda devrindeki Arap kabile ve devletlerinin dahilî ve haricî siyaseti hakkında pek çok mâlûmat elde etmek mümkün olacağını ilâve eder.

Burada müsbet olarak söylediği yegâne şey, Hîre hükümdarı an-Nu'mân'ın an-Nābiğa'ya kızmasının sebebine aittir ki, ileride münakaşa edilecektir. Râvîlerin anlattıklarına gelince, bunların hepsi asılsız ve boş da olsa, şairin şahsiyetinin halkın zihninde nasıl yaşadığını, sonra münevverlere nasıl nakledildiğini ve nihayet kitaplara nasıl geçtiğini anlatmak itibarile çok mühimdir ve bundan dolayı, Tāhā Husayn'ın yaptığı gibi onları bir tarafa atmak asla doğru olamaz.

6. Muştafā as-Saqā, *Muxtār aş-Şi'r al-cāhilī* (Kahire, 1348/1929) adlı eserinde, an-Nābiğa'nın şiirlerine uzun bir fasıl ayırmış (s. 71—144), baş tarafında birkaç sahifede de onun terceme-i halinden de bahsetmiştir. Fakat verdiği mâlûmet İbn Qutayba'nın *K. aş-Şi'r wa 'ş-su'arā*'sındaki mâlûmatın noksan bir hulâsasından ibarettir.

7. Fu'ād Afrām al-Bustānī, neşretmekte olduğu *ar-Rawāyi'* adlı seriden birini an-Nābiğa'ya tahsis etmiştir (nr. 30, Beyrut, 1931). Burada İbn Qutayba, Abu'l-Farac al-İsbahānī, 'Abdalqādir al-Bağdādī'den kâfi derecede istifade etmiş ve elde edilmiş neticeleri de göz önünde bulundurmuştur. Şu kadar var ki, müellif Derenbourg'un vardığı neticelere biraz afazla bağlı görünmektedir. Yeni olarak getirdiği şey, *Camharat aş'ār al-'Arab*'daki birkaç kaydı ilâve etmesidir.

8. Maurice Chemoul'un *ET*'de (c.III, [1936] s. 859—860) yazdığı an-Nābiġha adh-Dhobyānī maddesi, esas kısmı itibarile, tamamiyle Derenbourg'a istinat etmektedir. Yeni olarak, Tāhā Hūsayn'in *Fi'l-adab al-cāhili*'sinde bulunan ve an-Nābiġa ile an-Nu'mān'ın bozuşmasına ait olan fikirlerini nakletmesi, bir de an-Nābiġa'nın hıristiyan olduğu hakkındaki Louis Cheikho tarafından *Christianisme en Arabie avant l'Islamisme* (Beyrouth, 1923 s. 429—30)'de ileri sürülen fikirleri tenkididir.

9. Salīm al-Cindī, *An-Nābiġa ad-Dubyānī*, Şam, 1364/1945, 143 s. Bu eser an-Nābiġa'nın hayat ve eserinin tahliline tahsis edilmiş, anlayış ve metodla yazılmış bir monografidir. Salīm al-Cindī, *Diwān an-Nābiġa*'nın Mısır ve Beyrut basmalarının müstensih veya matbaa yanlışları ile dolu olduğunu ve bu yanlışların an-Nābiġa'nın şiirinin güzelliğini bozduğunu görerek, bu *Diwān*'ı tashih ve izah etmek için, bir eser yazmak istemiştir. Bunun için edebiyat eserlerinde de bulunan şiirleri toplamış, "rivâyeti" düzeltilmiş, rivâyet farklarını ve edebî sanatları göstermiş ve zor yerlerini izah etmiş, bundan sonra şiirleri alfabe sırasına koymuştur (s. 2). Bu sözlerinden tam bir an-Nābiġa divanı topladığı anlaşılan Salīm al-Cindī'nin bu eseri işte bu *Diwān*'ının giriş kısmı olarak hazırlanmıştır. Kitap bir giriş ile üç bölümden (*maqāla*) ibarettir. Giriş kısmında (s. 6—22) an-Nābiġa'nın devrinin siyasî, dinî içtimaî, fikrî hayatı, Araplarda şiirin başlangıçları v.s. gibi şairin muhitini aydınlatacak mevzular tetkik edilmektedir. İlk bölümde (s. 25—48) an-Nābiġa'nın tercüme-i hali nakledilmekte ve şahsî husûsiyetleri gösterilmektedir. İkinci bölüm (s. 50—104) an-Nābiġa'nın şiirine tahsis edilmiştir. Arapların buna verdikleri ehemmiyet gösterildikten sonra, bunlarda bulunan edebî san'atler birer birer tahlil ve izah ediliyor; nihayet *al-Aġānī*'de bulunan aşağı yukarı bir sahifelik mensur parçanın gerçekten an-Nābiġa'ya ait olup olmadığı araştırılıyor. Üçüncü bölüm (s. 113—139) ise, müstakillen an-Nābiġa'nın şiirinin tahliline ayrılmıştır. Bu izahlardan anlaşılmaktadır ki, Salīm al-Cindī, usûl bakımından, an-Nābiġa'nın şiirlerini siklet merkezi yapan kusursuz bir plâna göre hareket ve bu plânı mükemmel bir şekilde tatbik etmiştir. Çünkü an-Nābiġa'nın şiirleri son derecede büyük bir dikkat ve itina ile tetkik edildiği gibi, bilhassa ikinci bölümde, Arap edebiyat nazariyesi kaynaklarının verebilecekleri bütün mûtalardan istifade edilmiştir. Üçüncü bölümdeki an-Nābiġa'nın şiirlerinin tahlil-

leri bilhassa çok ince ve isabetlidir. Eserin aslımı teşkil eden *Dīwān* kısmına gelince, bunun neşredildiğine dair şahsen bir bilgimiz yoktur. Ancak yukarıda kısaca temas edilmiş olan önsözündeki ifadeden anlaşıldığına göre, Salīm al-Cindī neşrini yalnız neşredilmiş rivâyetlere istinat ettirmiştir.

10. ‘Omar ad-Dasūqī, *an-Nābiğa ad-Dubyānī*, Kahire, 1949, 2. tab. Kahire, 1951, 207 sahife. An-Nābiğa ile eserine tahsis edilmiş tam bir monografi olan bu eser, başlıca iki kısımdan müteşekkildir. Birinci kısım (s. 6—105), eserin tam yarısını işgal etmekte olup, giriş mahiyetindeki bilgileri ihtiva eder. Burada ele alınan başlıca mevzular Arap halkı, Arap dili tarihi, Arapların medeniyeti, kabile, çöl, bunun tesirleri, Araplar ve ustûre, Dubyān kabîlesinin harpleri, Dāhis ve al-Ġabrā’ savaşları, Dubyānlarm Gassânîlere karşı çapul akınları, Hîre ve Gassân’dır. Bu bölüm an-Nābiğa’nın *Dīwān*’nın toplanması, rivâyetleri, basmaları ve yazmaları hakkında verilen bilgiler ile sona erdirilmiştir. İkinci kısım, iki bölüm telâkki edilebilir, birincide (s. 106—161) an-Nābiğa’nın hayatı v.s. anlatılmakta, ikincide (s. 162—205) şiirleri tahlil edilmektedir. Bu eserde bütün ana kaynaklardan istifade edilmiş olduğu gibi, *Dīwān an-Nābiğa* da çok ciddî bir tetkike tabi tutulmuştur. Derenbourg’un vasil olduğu neticelerin de her zaman gözönünde bulundurulduğu görülmektedir. Şu kadar var ki, müellif bundan birkaç sene evvel neşredilmiş olan Salim al-Cindī’nin eserinden hiç habersiz gibi görünüyor. Bir de eserin giriş kısmı lüzumundan fazla geniş tutulmuştur ki, bu da müellifi ister istemez tekrarlara sevk etmektedir. Bundan başka esası ve bazı teferruatı ancak mütenakız rivâyetler ile bilinen birtakım vak’alar ile an-Nābiğa’nın şiirleri arasında bulunmak istenilen irtibatlar her zaman iknâ edici görünmemektedir ki, bunlardan yerlerinde bahsedilecektir.

* * *

Bunlara bakılacak olursa, görülür ki, Derenbourg’un eserinden sonra, esas bakımından ve elde mevcut malzemeyi çoğaltmak için hemen hemen hiçbir iş yapılmış olmayıp, tetkikat o günkü vaziyetinde durmaktadır. Burada yapılmak istenilen şey, ele geçebilen yeni menbâlarla Derenbourg’un verdiği mâlûmatı tamamlamak, henüz dağılmış duran bilgileri daha makul ve muntazam bir tertip içine yerleştirmek ve bu suretle an-Nābiğa’nın hayatını mümkün olduğu kadar hakikate yakın bir şekilde tesbite çalışmak ve nihayet *Dīwān*’nın henüz istifade edilmemiş daha geniş bir rivâyetini neşretmektir.

BİRİNCİ KISIM
AN - NĀBĪĞA'NIN HAYATI VE ŞAHSİYETİ
I. HAYATI

a - VI. Asrın Sonlarında Şimalî Arabistan. Hîre ve Gassâniler.

Milâdî VI. asrın ikinci yarısında, an-Nâbiğa'nın hayat sahnesi olan Irak, Suriye ve Şimalî Arabistan'a bakılınca, şimalden az çok teşekkül etmiş hükûmetler, daha cenupta, bir kısmı Yemen'den hicret ederek gelmiş, bir kısmı İsmailî olan, muayyen ve kat'î hudutları olmamakla beraber, yerleri oldukça taayyün etmiş bulunan kabîleler görürüz. Bunlardan birisi, an-Nâbiğa'nın kabîlesi, DUBYÂN'dır¹. Bunlar Ya'rib'in şimalî şarkisinde, Şarabba denilen yerde, asıl büyük kabîle olan Ğatafân ile beraber otururlardı². Şimallerinde Tayyi' kabîlesi, şimali şarkilerinde Asad kabîlesi bulunurdu³ ki, bu sonuncu ile ittifakları vardı. Mevzuu bahis zamanlarda burarlarda Dâhis ile al-Gabrâ' adlı iki atın koşusunun sebep olduğu ve 40 sene kadar devam etmiş olan muharebeler cereyan etmekte idi.

Bu günkü Irak'da ise, merkezi Fırat'ın garbında bulunan Hîra olmak üzere, Hîre devleti vardı ki, hâkim zümre Laxm kabîlesine mensuptu. Bu devlet İran'da hüküm süren Sâsânî'lere tâbi bulunuyordu ve onları garpten gelecek Bizans taarruzları ile bedevî Arapların baskınlarına karşı himaye eden bir nevi tampon devleti vazifesini görüyordu⁴.

Suriye taraflarında ise, Şam ve Filistin'in bir kısmını ihtiva eden Gassânilerin hükûmeti vardı. Hîre'nin zıddına olarak, bunların muayyen bir merkezi olmayıp, galiba ilk önce kabîleleri ile, çadırlarda oturmuşlar, sonraları bazan Cilliğ (Şam civarında),

¹ Bu kabîlenin şeceresi şöyledir: DUBYÂN b. Bagîd b. Rayt b. Gatafân b. Sa'd b. (Qays) 'Aylân b. Mudar b. İyâd b. Nizâr b. Ma'add b. 'Adnan, bk. *Genealogischen Tabellen*, levha H.

² T. H. Weir, *EI*, Dhubyân maddesi (I, 992); Bakri, s. 809; Derenbourg, s. 15.

³ O. Blau, *Arabien im 6. Jahrhundert* (*ZDMG*, 1869, c. XXIII), s. 559 v.dd., bilhassa s. 563.

⁴ Cl. Huart, *Histoire des Arabes*, I, 62 v.dd.; Ph. Hitti, *History of the Arabs*, London, 1937, s. 81 v.dd.

bazan Cābiye'yi (Filistin'de) merkez edinmişlerdi ¹. Bunlar Bizans'a tâbi ve onları Hîre tarafından gelecek bir taarruza karşı müdafaa vazifesiyle mükellef bulunuyorlardı. Hîre ile Gassan, yalnız Bizans ile İran arasındaki mücadeleye iştirâk etmekle kalmıyordu; kendi aralarında da bitmez tükenmez harpler hüküm sürmekte idi. Bilhassa M. 554'te al-Hârit al-A'rac, Hîre hükümdarı al-Mundir'i mağlûp ve katledince ², bu harpler daha ziyade şiddetlendi ve müzmin bir hal aldı. Buralarda hüküm süren bu gayrı tabii vaziyet, DUBYÂN da dahil olduğu halde, muhtelif Arap kabîlelerinin bazan Hîre tarafını tutarak Gassânîlere, bazan Gassânîler tarafını tutarak Hîrelilere taarruz etmeleri neticesinde daha fazla karışıyordu.

İşte, teferruatının çok mühim bir kısmını tarihin tesbit etmediği bu mücadelelerde bazan Hîre, bazan Gassân tarafında bulunan ve bu arada bazan tehdit, bazan rica ile, bazan da kabîlesine nasihat verip, yol göstererek, onun huzur ve sükûnunu temine çalışan bir adam vardı ki, bu daha sonraları bütün Arapların, en büyük dört şairlerinden biri olduğunda ittifak ettikleri an-Nābiğa ad-Dubyānî idi.

B) *İsmi, Ailesi (554 M. Senesine kadar)* ³.

An-Nābiğa'nın umûmiyetle kabûl edilmiş olan ismi ve nesebi şöyledir: Ziyād b. Mu'āwiya b. Dabāb b. Cābir b. Yarbu' b. Ğayz b. Murra b. 'Awf b. Sa'd b. DUBYÂN b... Muḍar ⁴. Yalnız Ibn Hişām ile at-Tabrîzî'de ⁵ Ziyād b. 'Amr b. Mu'āwiya şeklinde yazılmıştır. Bu rivâyet dahi bir beyitten çıkmış olacaktır. *Dîwân*'da bulunan (parça LXVII) bir şiirdeki bu beyti ⁶ İbn as-Sikkî, an-Nābi-

¹ Th. Nölleke, *Umarā' Gassân... min āl Cafna* (arapça trc. P. Jousse ve Costi K. Zurayq), Beyrut, 1933; Cl. Huart, *mez. eser*, I, 59 v.d.; Schleifer, *EI*, Ghassân maddesi (II, 150 v.d.); Ph. Hitti, *mzk. esr.*, s. 78 v.dd.

² Bk. Th. Nölleke, *mzk. esr.*, s. 18 v.d.

³ Krş. Salīm al-Cindī, *an-Nābiğa ad-Dubyānî*, s. 27 v.dd.; 'Omar ad-Dasüqî, *an-Nābiğa ad-Dubyānî*, s. 112 v.dd.

⁴ *Dîwân*, varak 1 b; Cumahî, s. 15; İbn Qutayba, s. 74; Wüstenfeld, *Genealogischen Tabellen*, levha H. Yalnız *Ağâni*'de (IX, 162; krş. ³XI, 3 ve not 1) Cābir adı yerine Canāb görülüyorsa da, bu bir istinsah hatası olmalıdır. *İštiqâq*'ta (s. 175) yalnız Ziyād b. Cābir şeklinde görülmektedir.

⁵ *Sîra*, nşr. Wüstenfeld, s. (233; nşr. Kahire, 1936) I, 381; *Şarh al-Qaşâ'id al-aşar*, nşr. Lyall, s. 152.

⁶ وَقَائِلَةٌ مِّنْ أُمَّهَا طَالَ لَيْلُهُ زِيَادُ بِنِّ سَمِرٍ وَأُمَّهَا وَأَهْتَدَى لَهَا

"Nice kadınlar söyler: Ona kasedenlerin gecesi uzadı (yolu bulamadılar), Ziyād b. 'Amr ona kasedetti ve yol buldu".

ğa'nın ismini tesbit ederken, Abū Wahb ad-Daqqāq'dan naklen kaydediyor ve bir gün onu İbn al-A'rābî'ye okuyor, o da bu şiirin an-Nābiğa'ya ait olmadığını söylüyor. Fakat yine onun sözüne göre, bu şiir Tayyi' ile Dubyān arasında vuku bulmuş olan Yawm Şarāfi'den bahsediyor (varak ı b). Binaenaleyh bu şiir bizim an-Nābiğa'nın da olabilir. Ne olursa olsun, umûmiyetle kabûl edilmiş olan nesebi yukarıdaki şekildedir ¹.

Künyesi Abū Umāma ve Abū 'Aqrab'dır ².

Lākabı olan an-Nābiğa kelimesine gelince, bu lākabı neden dolayı aldığı hususunda muhtelif fikirler ileri sürülmüştür. Bâzılarına göre ³, o bir şiirinde *nabağa* fiilini kullanmış olduğu için, bu lākabı almıştır ki, bahis mevzuu olan mısra şudur :

لَقَدْ نَبَغَتْ لَنَا مِنْهُمْ شُؤُونَ

“Bize onlardan işler çıktı”.

Diğer bir fikre göre ⁴, yaşlı iken şiir söylediği için, ona an-Nābiğa denilmiştir. İbn Qutayba'nın ⁵ “tecrübeli bir insan olduktan sonra şiir söyledi” sözü de galiba bundan ileri gelmiştir. Üçüncü bir fikre göre de, soyunda şair yokken şair olduğu için ona bu lākab verilmiştir ⁶. *Xizāna* sahibi bundan başka şu fikirleri söylemektedir:

¹ Al-Aşma'î, onun adını Ziyād b. Hâtım b. Mu'aviya şeklinde rivâyet etmiş de (İbn 'Asâkir, *at-Târih al-kabîr*, V, 425) bu rivâyet bûsbütün münferit kalmaktadır.

² Cumahî, s. 15; *Ağânî*, IX, 162 yalnız Abū Umāma künyesini kaydederler. *Xizāna* (I, 287; yeni tabı, II, 116) ile *Muzhir* (II, 215)'de ise, her ikisi de kaydedilmiştir. Zaten Abū 'Aqrab künyesinden şüphe etmeğe lüzum yoktur. Bir şiirin (*Dîwân*, XXXI; D 27) başlığında, onun 'Aqrab adlı bir kızının, bir baskında an-Nu'mân b. Wâ'il eline esir düştüğünden, sonra an-Nābiğa'nın kızı olduğu anlaşılınca, bir çok hediyelerle birlikte, geri gönderildiğinden bahsedilir.

Bundan başka, an-Nābiğa'nın Abū Tumāma diye bir künyesi olduğu rivâyet edilir (Tabrîzî, *Şarh Qaşâ'id al-aşar*, s. 152; İbn Qutayba, *aş-Şi'r*, s. 70). Bunun yazıdan ileri gelmiş bir farklı rivâyet olması çok muhtemeldir. Zaten İbn Qutayba Abū Umāma veya Abū Tumāma demektedir.

³ İbn Qutayba, *aş-Şi'r*, s. 74; *Ağânî*, IX, 162; *Xizāna* I, 287 (yeni basma, II, 116); Suyûti, *Muzhir*, II, 218; İbn 'Asâkir, V, 425.

⁴ *Xizāna*, aynı yer; *Muzhir*, aynı yer ve bk. Derenbourg, s. 10 v.d.

⁵ İbn Qutayba, *Şi'r*, s. 70; oradan naklen *Xizāna*, aynı yer.

⁶ Bu mâna yalnız lûgat kitaplarında görülmektedir. Meselâ bk. Cawharî, *Qāmûs*, L'A, nbğ maddesi.

“نَبِغَتِ الْحَامَةَ إِذَا نَغْنَتِ” = Güvercin öttüğü vakit نَبِغَت derler. An-Nābiga ünvanı bu mânadan çıkmıştır. Veyahut نَبِغَ الْمَاءُ = “yerden su fişkırdı” sözünden çıkmıştır, menbâ bitip tükenmediği gibi, onda da bitip tükenmez bir şiir cevheri vardı”¹.

Nihayet yine lûgat kitaplarında görülen bir fikir daha vardır ki, ona göre an-Nābiga, nubüg (“zuhur etmek”)’dan bir ism-i fail olduğundan ve sonundaki ė-mubâlağa gösterdiğinden, bu kelime “çok meşhur ve çok mühim” adam demek olacaktır².

Bu muhtelif fikirler tetkik edilirse görülür ki, bu lâkabın muayyen bir beyitten çıkmış olduğu fikri evvelâ, şiir râvileri arasında meydana çıkmıştır. Onlar, daha başka bir çok şairlerin de lâkablarını onların şiirlerinde bulmuşlardır³. Fakat bu bize, ancak an-Nābiga’nın, lâkabı aynı kökten olan bir kelimeyi bir şiirinde kullanmış olmasından başka bir şey ifade etmez. An-Nābiga’da bu mesele biraz daha kıymetsizdir; zira, bu beyit an-Nābiga’ya ait olmayan bazı şiirleri de ihtiva eden mevcut *Dîwân* nüshalarında bile bulunmaz. O halde bu rivâyete herhangi bir kıymet izâfe etmek imkânsız görünmektedir.

An-Nābiga’nın yaşlandıktan sonra şiir söylemiş olmasına gelince, bu fikir de kolayca kabûl edilebilir gibi görünmemektedir. Zira *Dîwân*’da mevcut olan şiirlerin hepsinin ne zaman söylendiği belli değilse de, herhalde genç iken söylenmiş olduğu kabûl edilebilecek şiirler de vardır⁴. Bu kat’î bir delil olarak gösterilemezse de, şöyle bir sual de varid olabilir: Ziyâd, yaşlı olarak şiir söylediği için an-Nābiga ünvanını aldı ise, aynı lâkabı taşıyan diğer şairlerde de aynı hal mi variddir? Bu suale müsbet cevap vermek kabil olmadığından, mezkûr izah tarzını da kabûl etmek mümkün değildir.

Bundan dolayıdır ki, en sade ve tabiî izah şekli, doğrudan doğruya kelimenin mânası içinde mündemiç görünmektedir. Onun şiiri yerden fişkiran, berrak ve tükenmez bir menbâ suyuna benzediğinden

¹ *Xizâna*, aynı yer (yeni basma, II, 117). Fakat burada verilen ilk mâna hiçbir lûgatta bulunmamaktadır.

² Bk. msl. *Qāmûs*, L’A, nbğ maddesi.

³ Bunun uzun bir listesi, Suyûtî, *Muzhir*, II, 218—223’te bulunmaktadır.

⁴ Bk. bundan sonraki fasıl.

den, veyahut da Ziyād b. Mu'āviya'nin yalnız kendi muhitinde değil, 'Ukāz'dan Hîre'ye kadar, vâsi bir sahada çok belli ve mühim bir şair olmasından, bu lâkabı almış olmalıdır. Burada katî bir neticeye varılamamakla beraber, en son fikir en makul görünmektedir.

An-Nābiğa'nın ailesi hakkındaki mâlûmatımız da gayet azdır. Babası Mu'āviya Arapların eski tarihlerine dâir rivâyetlerde, hiçbir vesile ile, meselâ bir mücadelede zikredilmiş değildir. Annesinin adını, kardeşine yazdığı bir mersiyede¹ zikretmiştir: 'Atika. Bu şiirin başlangıcına ve *Hamāsa*'ya göre, o Aşca² kabîlesinden Unays'ın kızı imiş. Bu şiirde an-Nābiğa'nın babasının adını zikretmeyip de, yalnız annesinin adını zikretmesi, şarihler göre, onun ana cihetinden kardeşi olmasından³, belki de işin hakikat olan cihetinin bu olmasından ileri gelmektedir. İki kızının da mevcut olduğu künyelerinden anlaşılmaktadır. An-Nābiğa'nın ailesinin içtimaî sınıfı hakkında kat'î bir şey bilmiyoruz. İbn Qutayba ve *Ağāni*'ye göre, eşraftan, yani asil olmalıdır⁴.

An-Nābiğa'nın ne zaman doğduğu hakkında elimizde hiçbir tarih olmadığı gibi, bir tarih tesbitine yarıyacak bir mûta da yoktur. C. de Perceval, doğum tarihi olarak⁵, 535 senesini gösteriyorsa da, bu tāmamile farazîyeden ibarettir. Onun Hîre ve Gassânî hüküm-

¹ *Diwān*, II (Derenbourg², nr. 13)at-Tabrizî, *Şarh Diwān al-hamāsa*, II, 185.

² Aşca² b. Rayt b. Gatafān, bk. Wüstenfeld, *Genealogischen Tabellen*, levha H 10.

³ At-Tabrizî de aynı fikirdedir, bk. *Şarh Diwān al-hamāsa*, ayn. yer.

⁴ İbn Qutayba, *aş-Şi'r*, s. 74; *Ağāni*, IX, 162. Eşraf hakkında bk. Lammens, *Le Berceau de l'Islam*, Roma, 1914, s. 198 v.d., 208 v.d. Derenbourg, s. 14'te, onun sonraları, yüksek bir aileden gelmediği için ayıplandığını, hattâ Yazîd b. Sinān'ın, bunu bahane ederek, kızını boşadığını, binaenaleyh halktan bir adam olduğunu kaydeder. *Ar-Rawābi*' (s. ٢٠٠) 'de, galiba sırf buna istinaden, onun halk tabakasından olduğunu yazılır. Krş. bir de aynı fikri devâm ettirmek isteyen 'Omar ad-Dasūqî, *ayn. esr.*, s. 112 v.dd.

An-Nābiğa'nın böyle ayıplandığına dair, yukarıda zikredilen hicivden başka, hiçbir rivâyet yoktur. Bundan başka bu hâdise, an-Nābiğa'nın asil olmadığını isbat etmek için kâfi değildir. Çünkü Yazîd b. Sinān'ın kendini ondan daha asil görmesi, an-Nābiğa'nın da asil olmasına mâni değildir. Halbuki umûmiyetle Arap telâkkisine bakılırsa (Lammens, göst. yr.), an-Nābiğa'nın asil olması için hiç bir mahzur yoktur; hattâ kardeşinin torunu 'Uqayl b. 'Allāfa (*Ağāni*, IX, 86, Lammens, s. 198, not 5; krş. *Wüstenfeld*, *Gen. Tab.*, levha H 22) asaleti ile öğünürdü.

⁵ *Essai sur l'histoire des Arabes*, yeni tab, II, 502; *EI*, Nābiğa maddesinden naklen.

darlarının, hükümet seneleri için gösterdiği tarihlerin yanlışlığına bakarsak, akla ilk gelen şey bunun da yanlış olması ihtimalidir. Biraz sonra görüleceği veçhile, an-Nābiğa, al-Mundir b. Mā'assamā' (M. 505—554)'nın 554'teki mağlûbiyetini görmüş, ondan evvel de onun yanında bulunmuştur. Bu mağlûbiyetten sonra, Gassânîlerin yanma giderek, kabîlesinin ve Bani Asad'ın esirlerini kurtarmağa muvaffak olmuştur. Buna bakılacak olursa, an-Nābiğa 16—17 yaşlarında bir hükümdarın madihi olması, 20 yaşlarına doğru da kabîle işleriyle uğraşması icabeder ki, bu, kabîle işlerine karışmak için, yaşın ilerlemiş olmasını esas şart olarak kabûl etmiş olan¹ Arap kabîle cemiyetinde çok nadir görülen bir hâdisedir. O halde bu tarihi biraz daha geriye almak, doğum tarihi olarak herhalde 515 ile 520 seneleri arasındaki bir zamanı kabûl etmek icabeder. Tabiidir ki, bu da yine bir faraziye ibarettir.

Al-Aşma 'î'nin rivâyetine göre, an-Nābiğa'nın ilk defa şiir söylemesi şöyle olmuştur²: Amcası ile beraber bir adamın ziyaretine gitmişti. Amcası, onun sıkılıp mahcubiyet göstereceğinden korkuyordu. Ev sahibi an-Nābiğa'nın eline bir kadeh verdi ve dedi :

“Kadehimiz, içinde çöp olmasaydı, iyi olurdu ve ezasına rağmen, dosta tahammül edilir”.

Bunun üzerine an-Nābiğa hemen “İçindeki çöp! Çünkü sahibi hasistir ve kendi kendine kaç a aldığı hesap ediyor” cevabını verdi.

Fakat bu rivâyetin doğruluğu veya yanlışlığı hakkında hiçbir şey söylemeğe imkân yoktur.

Onun gençliği hakkında hemen hiçbir bilgimiz yoktur. Yalnız bir tek rivâyet vardır ki, onu C. de Perceval, şairin gençliğinde vuku bulmuş gibi göstermektedir³. Bu rivâyet şudur⁴:

Hâtim at-Tā'î, Yemen melikleri ailesinden Mâviyya bint 'Afzar'ın yanına gelip, onu istedi. Daha evvel an-Nābiğa ile Nabî kabî-

¹ Çünkü onlar hakikî asaletten ziyade, maddeten ve manen tam inkişaf etmiş, heveslerine tabi olmayan kimseleri ararlar ve ancak olgun kimseler, böyle kabîle işlerini üzerlerine alabilirler. Bk. H. Lammens, *le Berceau de l'islam*, s. 308 v.dd.

² İbn 'Asâkir, V, 425; krş. Derenbourg, s. 11 v.d.

³ C. de Perceval, *Essai*, eski tâb, II, 613-616; Derenbourg, s. 15 not 3; oradan naklen *ar-Rawâyi'*, nr. 30, s. 7, krş. ad-Dasüqî, *ayn. esr.*, s. 110.

⁴ Hâtim'in oğlu 'Adî'den naklen, İbn Qutayba, *aş-Şi'r*, s. 126-128; râvisiz olarak, *Agânî*, XVI, 104-105; *Xizâna*, II, 165-166 (yeni basma IV, 161-162).

lesinden bir adam gelmişti. Māviyya onlara kondukları yerlere dönmelerini ve her birinin kim olduklarını ve mefâhirini gösterir şiirler hazırlamalarını, çünkü kendisinin en kerim olan ile evleneceğini söyledi. Onlar dönüp, birer deve kestiler ve ocaklar yaktırdılar. Māviyya, bir cariyesinin elbisesini giyip, sıra ile, onların yanına gitti. An-Nābiğa ile Nabīti yalnız devenin kuyruğundan birer parça verdiler; Hātım ise, her tarafından birer parça verdi. Sonra, an-Nābiğa ile Nabīti, devlerinin sırtını Māviya'ya gönderdiler; Hātım ise, yine her tarafından birer parça gönderdi. Ertesi gün olunca, Māviya onlara hazırlattığı şiirleri okuttu ve, Hātım'ın en kerim olduğunu anlıyarak, onunla evlenmeğe karar verdi.

Fakat bu rivâyetin bir başka şekli daha vardır ¹. Bu ikinci rivâyette an-Nābiğa yerine Zayd al-Xayl ² ve Nabīti yerine Avs b. Hārīta ³ bulunmaktadır. Bundan başka onların yanına giden bizzat Māviyya değil, Māviyya'nın bir cariyesidir. Neticede ise, bu imtihanda yine Hātım muvaffak olmuştur.

Tabiidir ki, böyle bir rivâyetten kat'î bir neticeye varmak imkânsızdır. Hattâ ikinci rivâyet, Abū 'Ubayda'dan geldiği için, daha sağlam sayılabilir. İlk rivâyette, yani Hātım'ın oğlu 'Adî rivâyetinde, o babasının şerefini yükseltmek için, Zayd al-Xayl gibi bir adam yerine, daha meşhur ve mühim olan an-Nābiğa'yı koymuş olabilir.

Bundan başka diğer bir rivâyet daha vardır ki, bu ilk rivâyeti büsbütün reddetirecek mahiyettedir ⁴. Hātım henüz çocukken, babası onu develeri gütmeğe gönderdi. O da ikramda bulunacak bir adam aramağa başladı, kimseyi bulamadı. Yollara bakarken, suvariler gördü. Bunlar yanına gelip, misafir yemeği olup olmadığını sordular, o da —“Develeri görüyorsunuz da, hâlâ misafir için yemek mi soruyorsunuz” dedi ve onlara üç deve kesti. Bunlar an-Nu'mân'a

¹ İbn al-Anbārî vasıtasıyla Abū 'Ubayda'dan naklen, *Xizāna*, II, 164-165 (yeni basma, IV, 160-161).

² Bk. İbn Qutayba, *aş-Şi'r*, s. 158-156. Burada okuduğu şiirde o da an-Nābiğa gibi “Hasebimi, Dubyān oğullarına sor” diye başlamakta ise de, o Tayyi' kabilesindedir.

³ Bk. *Ağāni*, IX, 149-150; XVI, 101. Bu şahıs da Tayyi' kabilesindedir.

⁴ *Ağāni*, ravî zikretmeden, XVI, 98; *Xizāna*, I, 494 (yeni basma III, 114), daha muhtasar olarak.

gitmekte olan¹ ‘Abid b. al-Abraş ve Bişr b. Abî Xâzîm ve an-Nâbiğa idi. Bunlar şiirlerle genç Hâtîm’i medh ettiler. Bunun üzerine, Hâtîm devleri aralarında taksim etti ve her birine 99 deve düştü.

Aynı rivâyet İbn Qutayba’da da biraz farkla bulunmaktadır².

Bunlara bakılacak olursa, aralarında mühim bir yaş farkı bulunan bu iki zatın aynı zamanda, bir kadına talip olmaları biraz gariptir. Hem de ilk rivâyetin sonu şöyledir: Mâviyya bint ‘Afzar, Hâtîm’le evlenmeğe karar verince, ondan karısını boşamasını istedi. Fakat o razı olmadı; ancak eski karısı öldüğü vakit, gelip onunla evlendi³. Şu hale nazaran bu esnada Hâtîm’in yaşı, epey ilerlemiş olmalıdır ki, bu halde an-Nâbiğa’nın da ihtiyar bulunması lâzım gelir.

O halde bu rivâyetler, eğer bir hakikata istinat ediyorsa, denilebilir ki, bu hâdise an-Nâbiğa’nın hiç olmazsa hayatının ortalarına doğru vuku bulmuştur. Buna nazaran burada mevzubahs olan şiirin⁴ de an-Nâbiğa’nın orta yaşlı olduğu sıralarda yazılmış olması lâzım gelir. Hakikaten bu şiirin bir yerinde, sevgilisinin ona “Seni at ve eğer kardeşi görüyorum, felâketle dolu çöllere doğru gidiyorsun, onlar sana ihtiyarlığı göstermeyecek” demesine bakılacak olursa, bu fikir biraz daha kuvvetlenir. Hattâ burada henüz hiçbir kabile işinin zikredilmemiş olması, yalnız şahsî mahiyette bulunması, H. Derenbourg’un yaptığı gibi, bunu an-Nâbiğa’nın bize kadar gelmiş şiirlerinin en eskisi olarak kabûl etmemizi icabettirir⁵. Yine bu şiirin sonunda, Mekkeli bir kadının deri satmak istemesinden bahs- olunmaktadır. Bundan başka bu şiirde herhangi bir hükümdarla münasebette bulunduğunu gösterecek hiçbir alâmet yoktur.

¹ Bu hükümdar ismi de, rivâyetin kıymetini azaltmaktadır; çünkü bu an-Nu‘mân’ın babası zikredilmediğinden kat’i olarak kim olduğu anlaşılıyor. Hire’de üç an-Nu‘mân vardır: Birincisi 462’den, ikincisi 503’den evvel hüküm sürmüştür (bk. Huart, I, 64). Bu halde mümkün olacak an-Nu‘mân, 602 de öldürülmüş olan an-Nu‘mân III Abû Qâbüs veya Gassânîlerden 580’den sonra hükümdar olmuş olan an-Nu‘mân olmalıdır (bk. Huart, I, 62). Bu halde ise, Hâtîm’in daha çocuk denecek kadar genç olması imkânsızdır, zira o İslâmı idrâk etmemiş olup, ancak oğlu idrâk etmiştir. Yalnız *Agâni*’deki bu parçaya dayanan Derenbourg, an-Nu‘mân yerine al-Mundîr III’i zikreder ki, bunu nereden çıkardığı anlaşılmalıdır (s. 17, not 3).

² İbn Qutayba, *aş-Şi‘r*, s. 124.

³ *Agâni*, XVI, 105-106.

⁴ Derenbourg, 6, *Dîwân*, XIII.

⁵ Derenbourg, s. 14 v.d.

An-Nābiğa, ilk gençliğinden sonra, pâdişahlarm sarayına girip, yalnız onları methetmekle öğüneceği vakite kadar neler yapmıştır? Bu husûsta zikredilen ve zamanını tâyin imkânı olmayıp, bu devirlere ait olması muhtemel bulunan rivâyetlerden başka bir şey yoktur.

O, acaba ilk defa hangi hükümdarın sarayına ve nasıl girdi? Bu husûsta da vazıh bir bilgimiz yoktur. Bazı menbâlarımız onun yaşını, an-Nābiğa al-Ca'dî'nin yaşı ile mukayese ederlerken, şöyle derler¹: An-Nābiğa al-Ca'dî, an-Nābiğa ad-Dubyānî'den daha eskidir, çünkü birincisi al-Mundir b. Muḥarriq'in nedimlerinden; ad-Dubyānî ise, an-Nu'mân ile beraberdi ve onun asrında idi. İbn Qutayba'da bu sözleri aynen tekrar ederken², şöyle diyor: Çünkü ad-Dubyānî an-Nu'mân'ın yanında bulundu, al-Ca'dî ise babasına nedimlik etti. *Ağānî* sahibi de³, isimleri tasrih ederek aynı şeyleri söyler. Bunlardan anlaşıldığına göre, an-Nābiğa al-Mundir b. Muḥarriq dedikleri ve an-Nu'mân'ın babası olduğunu ilâve ettikleri al-Mundir III. b. Mā'assamā' (505—554)⁴ zamanına yetişmemiş olmalıdır. Halbuki oğlu olan an-Nu'mân ise, 580'de hükümdar olduğuna göre⁵, bu tarih de çok yenidir. Fakat diğer taraftan da İbn Qutayba şöyle diyor⁶: “O, An-Nu'mân b. al-Mundir, babası ve cediti ile beraberdi ve onlar ona ikramda bulunmuşlardı”. Bu rivâyet doğru olsa, an-Nābiğa'nın al-Mundir b. Mā'assamā'dan evvel yani 505 den evvel, Hîre hükümdarları ile münasebette bulunmuş olması icabederdi ki, bu tarih de çok fazla gerilere götürülmüş bulunuyor.

Halbuki İbn Qutayba *K. al-Ma'arîf*'de⁷ Gassânîlerden bahsederken şöyle der: Al-Hâriṭ al-A'rac b. al-Hâriṭ al-Akbar Abū Şamir b. 'Amr hükümdar iken⁸, 1000 kişi ile an-Nu'mân b. al-Mundir'e

¹ Cumahî, s. 26.

² İbn Qutayba, *aş-Şi'r*, s. 139.

³ *Ağānî*, IV, 129 v.d.

⁴ Huart, I, 66-68; Ph. Hitti, s. 23.

⁵ Huart, I, s. 69.

⁶ *Aş-Şi'r*, s. 74-75. Bu rivâyeti gören Fu'ād Afrām al-Bustānî, akrabalıklara bakmadan, hükümet tarihi sırasına göre, an-Nu'mân'dan evvelki iki kardeşini sayıp, bunların an-Nābiğa'ya ikramda bulduklarını yazar.

⁷ S. 314—315.

⁸ Bilhassa Bizans menbâlarına dayanılarak yazılmış olan yazılarda (bk. Th. Nöldeke, *Umrâ' Gassân, mezk. terc.*, s. 17 v.dd.), Gassânîlerin hükümdar silsilesi biraz daha başka türlü gösterilmiştir. Onlara göre, 'Amr'dan sonra al-Hâriṭ b.

hücum etti. fakat içlerinde Labîd b. 'Amr'in de¹ bulunmuş bir heyeti, sulh yapmak için imiş gibi, al-Mundir'e gönderdi. Tam gaflette iken hücum edip, onu katlettiler. Bu harpte Banî Asad'dan bir çokları esir olmuştu. Sonra an-Nâbiğa, al-Hârit'in yanına giderek, müttetikleri olan Banî Asad'in esirlerini kurtarmağa çalıştı².

Bu rivâyete göre, onun al-Mundir b. Mâ'assamâ'nın yanında bulunmuş olması çok az muhtemeldir. Bu hale nazaran, an-Nâbiğa, ilk defa olarak, Gassânîlerin sarayına girmiştir³. Bu sırada 'Alkama b. 'Abada da Banî Tamîm esirlerinin serbest bırakılmasını rica ediyordu. Arap tarihçilerinin umûmiyetle Yawm Hâlima dedikleri bu hâdise⁴, Kinnisrîn civarında ve 554 senesinde vukua gelmiştir.

Bu muharebenin galibi al-A'rac hakkında bize Nâbiğa'dan yalnız bir tek şiir gelmiştir⁵. "Vallahi, vallahi al-A'rac iyi bir gençtir" diye başlayan bu şiirin son beytinde "zekâ sahiplerinin kusurlarını affeder" deniliyor ki, belki bununla, Banî Asad kusur işleyip, al-Mundir'in ordusuna girmiştir, demek istemektedir.

Bu husûsta, bir başka rivâyet daha vardır ki, nessâbe Dağfal b. Xanzala'nın *K. at-Tazâfur wa't-tanâşur*'undan gelmektedir⁶. Buna

'Amr hükümdar olmuş, onu oğlu Cabala, onu da oğlu al-Hârit takip etmiştir; bu da 528—569 seneleri arasında hüküm sürmüş, sonra yerine oğlu al-Mundir geçmiştir (krş. Schleifer, *El*, Ghassân maddesi; Huart, I, 59-60; Ph. Hitti, s. 79). Halbuki İslâm menbâlarında bu şecere çok karışık olmakla beraber, İbn Qutayba'de (mezkûr yer) ve İbn Raşîq'in '*Umda*'sinden naklen *Xizâna*'ye göre (yeni basma, II, 281-283) 'Amr'dan sonra oğlu al-Hârit al-Akbar, sonra onun oğlu al-Hârit al-A'rac, daha sonra da bunun oğlu al-Hârit al-Aşğar hükümdar olmuşlardır (krş. bir de Nöldeke, *mzk. eser*, s. 57 v.dd.). Bu şecere, an-Nâbiğa'nın bir şiirinde bulunduğu (*Dîwân*, XVII, Derenbourg, nr. 21, Ahlwardt, nr. 46) gibi, buradaki hâdiseleri de daha iyi izah eder. Bundan dolayı biz şimdilik bu şecereyi kabul ettik.

¹ İbn Qutayba bunun meşhur şair Labîd, yani Labid b. Rabî'a olduğunu tasrih ediyorsa da (s. 314), Labîd b. 'Amr olacaktır. Krş. *ar-Rawâyi*', nr. 24, s. 7.

² Bu rivâyet al-Maqqisî'nin *K. al-Bad' wa't-târîx*'inde de vardır: III, metin s. 207 v.d.; terceme, s. 209 v.d.

³ Derenbourg, s. 17'de, al-Mundir'in ona lütuflarından bahsederek, not 3'te 'Abîd b. al-Abras, Bişr b. Abî Xâzim ile onun yanına gitmekte olduğunu söyler. Bu husûsta yalnız *Agânî*'ye istinat etmektedir ki, bu rivâyet daha evvel tetkik edilmiş, asıl kaynakta an-Nu'mân bulunduğu kaydedilmiştir.

⁴ Bk. Nöldeke, s. 19 v.d. ve krş. nr. IV, 20 şerhi.

⁵ *Dîwân*, XVIII; Derenbourg², nr. 46; Ahlwardt, ilâve, nr. 45.

⁶ Mu'âviya zamanında yaşamış olan bu hıristiyan nesep âlimi için bk. *Agânî*, VI, 130, XVII, 8; *Fihrist*, s. 89. Bu rivâyet *at-Tuhfa al-bahîya*'da muhafaza edilmiştir (İstanbul, Cevâ'ib, 1302, s. 38—39).

nazaran, an-Nābiğa al-Hārit'i uzun bir mensur parça ile meth etmiş, sonra al-Mundir ile mukayese ederek, kendisinin ondan üstün olduğunu anlatmış, nihayet kabîlesinin esirlerini istemiştir¹. O zaman al-Hārit, yanında ayakta duran bilgili bir kadına dönmüş ve —“hükümdarlar böyle medhedilmelidir” demiş, sonra esirleri serbest bırakarak, kendisine bin dinar ile elbiseler vermiştir.

Elhasıl an-Nābiğa, kabîlesinin iyi bir ailesine mensup ise de, hayatının ilk devresi çok karanlık bulunmaktadır. Onun bu zamanına dair kayıtlar, yukarıda görüldüğü üzere, daha çok Hâtım at-Tā'i'nin şanını yükseltmek için uydurulmuş hikâyelere benzemektedir. Ancak M. 554 yılında vukua gelen Yawm Halîma hâdisesi münasebeti ile, Gassânîler sarayında olmak üzere, onun tarih sahnesine çıktığı görülmektedir.

c) 554—563 Seneleri : Kabilesi arasında ve Gassânî Sarayında.

An-Nābiğa'nın hayatının bundan sonraki devresine ait² edebî menbâlarımızda bir kayıt yoksa da, *Dîwân*'ında, 'Amr b. Hind (takriben milâdî 554—568) denilen al-Mundir'in oğlu için söylenmiş üç kaside vardır: XX (hiç neşredilmemiştir), XXX (Derenbourg 26, Derenbourg² 5, Ahlwradt 27) ve LIX (Derenbourg² 51). Birinci şiirde, an-Nābiğa, Hire hükümdarı 'Amr b. Hind'i kabîlesi üzerine yapacağını haber aldığı bir taarruzdan vazgeçirmeğe çalışmaktadır. Bu şiir —“'Amr b. Hind'e bir işareti kim verecek? Çok korkutmak iyiliğini istemekdir” diye başlıyor, çok sert bir şekilde şöyle devam ediyor: —“Amrâr'a inmekte olan Ta'laba'nin takımı ile bulunduğumuz zaman, senin, mızraklarımızın karşısına geldiğini görmiyeyim”.

Bundan anlaşılıyor ki, an-Nābiğa kabîlesi içindedir ve artık onların işlerini tanzime, haklarını müdafaaya başlamıştır.

Üçüncü şiir (*Dîwân* LIX) bu hükümdarın kardeşi al-Mundir b. al-Mundir'in öldürülmesi münasebetile söylenmiştir. Diğeri (*Dîwân* XXX) ise, 'Amr b. Hind'in babasının intikamını almak için, Şam üzerine yaptığı seferden sonra, onu meth için söylenmiştir. 'Amr bu defa bütün Suriye'yi işgal etti, al-Hārit de bunun hesabını

¹ Bu mensur parça *Ağâni*'de de vardır: XIV, 2 v.d. Cheikho oradan naklen *Şu'arâ' an-naşrāniya*'sine almıştır (s. 731—732).

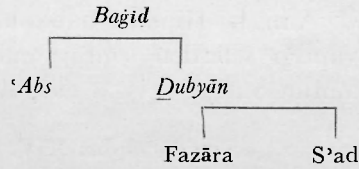
² Derenbourg, s. 17'de, Nābiğa'nın bundan sonra, 'Amr b. Hind'in yanına döndüğünü yazarsa da, elimizdeki şiirler bunu kabûl etmeğe imkân bırakmamaktadır.

vermek üzere İstanbul'a çağırıldı¹. Bu hâdise 563 tarihinde vuku bulduğuna göre, şiirin de bu tarihlerde söylendiği kabûl edilebilir. An-Nâbiğa bütün bu şiirlerin mukabilinde hükümdardan fazla bir lûtuf görmemiş olmalıdır. Çünkü bunlarda karşılık olarak bir şey verildiğini anlatan hiçbir kayıt yoktur.

Bu tarihten sonra, an-Nu'mân III. b. al-Mundir'in hükümdar olduğu zamana kadar, an-Nâbiğa'yı herhangi bir hükümdarla münasebet halinde görmüyoruz. Bu sıralarda onun kabîlesi arasında yapacağı çok mühim işler vardı: 'Absî'lerin reisi Qays b. Zuhayr'in Dâhis adlı bir atı, Dubyân'm bir kolu olan Bani Fazâra'nın reisi² Haml b. Badr'in al-Gabrâ' adlı bir kısrığı vardı. Bu iki reis bu hayvanlar üzerine bahse girdiler. Müsabaka günü Haml b. Badr, koşu sahasında bir çukura adamlar koyup, Dâhis birinci gelirse, onu alikoymalarını tenbih etti. Müsabakanın sonunda, bu mesele anlaşılınca, bu iki kardeş kabîle arasında 40 yıl devam eden muharebeler başladı³. Bu mücadelede Bani Dubyân yanında Banî Asad ve Bani Tamîm vardı; karşısındaki Banî 'Abs ise, Banî 'Âmir ile birleşmişti. Sık sık vuku bulan çarpışmaları takip eden sükûnet devrelerinde hicivlere cevaplar vermek, mevcut ittifakları ve birliği muhafaza etmek, işte An-Nâbiğa'nın vazifesi! Hakikatan onun *Diwân*'ında bulunan bir çok şiirler, doğrudan doğruya bu mücadelelere iştirâk etmiş olanların teşviki, muhalif tarafın hicvi veya hicviye cevaplarıdır. Bunlardan XL (Derenbourg 13) Banî Asad ile Banî Dubyân ittifakı, LIII (Dereuboug 19) Banî 'Abs'in ayrılıp, Banî 'Amir ile birleşmesi, XLII Banî Asad'ın Banî 'Abs'a karşı yardım vermeleri hakkındadır. LVIII (Derenbourg 12) ise, Banî Asad ile Dubyân'ın arasını açmak için entrikalar çeviren Banî 'Amir

¹ Nöldeke, s. 20 v.d.; *EI*, mad. Ghassân; Huart, I, s. 60; Hitti, s. 79.

² Bu iki kabîlenin şeceresi şöyledir (bk. Wüstenfeld, *Gen. Tab.*, levha H):

³ Burada en umûmî hatları ile hülâsa ettiğimiz bu muharebenin başlangıcı ve devamı için bk. *Agâni*, VII, 150; XVI, 24, 25; *İqd*, III, 56; C. de Perceval, *Essai*, II, 409 v.d.; Fresnel; *Deuxième lettre sur l'histoire des Arabes avant l'Islamisme*, *J A*, 1837, III, 32 v.dd., IV, 1 v.dd.

hakkındadır. Bundan seziliyor ki, an-Nābiğa kabîleler arasında devamlı bir sulh istemektedir: —“İsterseniz, hoşunuza giderse, hep birden sulh yapalım, fakat, ey ‘Āmir, bize buna benzer (ayrılınz gibi) sözler söylemeyiniz!”

Fakat onun bu devamlı himaye ve nasihatlarına rağmen, muharebe yine devam edecek, Dubyān oğulları başka mücadelelere atılacak veya atılmak mecburiyetinde kalacaktı.

Bu sıralarda, al-Mundir b. al-Hārīt al-A‘rac, Hîre hükümdarı Qābūs’u yendi; fakat Bizans tarafından hiyanetle ittiham edilmekte olduğundan, Magnus Syranus onu yakalayıp, İstanbul’a gönderdi ve orada zehirlendi (581)¹. Bunun neticesi olarak Gassânîler hükümeti oldukça zayıflamış bulunuyordu. An-Nābiğa’nın 5 şiiri al-Mundir’den sonra tahta geçen an-Nu‘mān² için söylenmiştir. Bunların birisinde³ onun bir gazaya çıkmasından bahs olunuyor ve salimen dönmesi temenni ediliyor. Diğerinde ise⁴, galiba Gassânîlerin bu zayıf anlarından istifade etmek isteyen Dubyānî’leri bu fikirlerinden vaz geçirmeğe çalışıyor: An-Nu‘mān b. al-Hārīt sulak ve otlak bir yer olan Du Uqur’u⁵ “himā” yapmıştı ve oraya kimseyi bırakmıyordu. Halbuki Banī Dubyān ile Banī Asad buralara giriyor, baharı burada geçiriyorlardı. An-Nābiğa onları ve reisleri Hişn b. Hudayfa ile Zabbān b. Sayyār’ı bundan vaz geçirmeğe çalıştı ve “arşlanın pençesi üzerinde mutad hücumuna hazır olduğunu, siyah gözlü yaban sığırları gibi kız ve kadınların esir düştüklerini görmek istemediğini”⁶ onlara anlattı. Fakat onlar dinlemediler. An-Nu‘mān ölünce yerine geçen ‘Amr, gönderdiği bir ordu ile, onları mağlûp ve

¹ Nöldeke, 29 v.dd.; *EI*, Ghassân; Huart, I, 61. Onun yerine geçen an-Nu‘mān ve kardeşleri al-Mundir’in oğlu gibi gösteriliyorsa da, bizim menbalarımıza göre, al-Hārīt al-Aşğar’ın oğludurlar.

² Derenbourg, s. 41, not 4’de, bununla oğlu an-Nu‘mān Abū Karib bir şahıs gibi gösterilmek isteniyor. Halbuki biraz sonra görüleceği veçhile, bu an-Nu‘mān’dan sonra ‘Amr IV. hükümdar olur. Halbuki diğer an-Nu‘mān b. an-Nu‘mān, amcası ‘Amr IV.’den sonra hükümdar olmuştur. Binaenaleyh Derenbourg’un burada zikrettiği hâdiseler al-Mundir zamanında değil, an-Nu‘mān zamanında vukua gelmiştir ve C. de Perceval (II, 248) bu iki an-Nu‘mān’ı ayırmakta haklıdır. Krş. Nöldeke, s. 31 v.dd.

³ *Diwān*, XVI, Derenbourg, nr. 20.

⁴ *Diwān* VII, IX; Derenbourg, nr. 4 ve 9.

⁵ Bk. IX şerhi.

⁶ VII, beyit 1—3.

Hişn b. hıdayfa'yı esir etti ¹. An-Nābiğa bu defa da onu esaretten kurtarmağa çalıştı. *Dîwân*'daki bir kayda göre (var. 51 a) an-Nābiğa evvelâ an-Nu'mân'ın yanında bulunuyordu, o ölünce ona bir mersiye yazmıştır ki, bu mersiye *Dîwân*'da mevcuttur ².

Bu hükümdarı kardeşi 'Amr istihlâf etti. An-Nābiğa bir müddet onun yanında kaldı ve yukarıda söylendiği gibi kabîlesinin esirlerini kurtarmağa çalıştı.

Bu esnada Hîre'de hükümar olan Qābūs, 573 senesine doğru, ölünce, idare bir yıl kadar İranlı bir valinin elinde kaldı, sonra al-Mundir IV. hükümdar oldu; Hîre'liler ve bilhassa hıristiyanlar ondan nefret ederlerdi. Bu zat da 580 yılına doğru öldü. Yerine an-Nu'mân III. Abü Qābūs geçti. Bu adam çirkin ve alacalı yüzlü idi. Fedekli bir kuyumcu olan Vā'il b. 'Aṭīya'nın kızı Salmā'dan doğmuştu. Bir zaman tahtını bırakmak mecburiyetinde kalmış, sonra İran şahının kâtibi meşhur şair 'Adī b. Zayd sayesinde tahta geçebilmişti ³.

(*Devamı var*)

¹ *Dîwân*, varak 50 a, 51 b; Krş. Nöldeke, s. 41 v.d. *Dîwân*'dan naklen Yāqūt, I, 130; al-Bakrî, *Mu'cam mā 'sta'cam*, s. 118. Bu son yerde yalnız oranın 'Amr b. al-Hāriṭ tarafından "himâ" hâline getirilmiş olduğu kaydedilir. Krş. Derenbourg, s. 22. Burada vak'a 'Amr zamanında geçiyormuş gibi gösteriliyor ve onun oğlu an-Nu'mân işe müdahale ediyor ki, bunun sebebi biraz evvel anlatılmıştı.

² *Dîwân* XIV, Derenbourg, nr, 24.

³ Huart, I, 69; Hitti, s. 83 v.d.